

Lifelong
Learning
Programme

stay INi

РЪКОВОДСТВО
ЗА УЧИТЕЛИ И ОБУЧИТЕЛИ

Модул 1: Работа с ученици в риск и ученици, отпадащи от училище

Модул 2: Инструменти за развитие на креативността

Модул 3: Въведение в предприемачеството

Модул 4: Методи за обучение

Този проект е финансиран с подкрепата на Европейската комисия.

Тази публикация [съобщение] отразява само личните виждания на нейния автор и от Комисията не може да бъде търсена отговорност за използването на съдържащата се в нея информация.

PROJEKT NUMMER - LLP-LDV-TOI-13-AT-0010

Въведение

Настоящото Ръководство е изготвено в рамките на проект STAY IN (ноември 2013 – ноември 2015), финансиран от програма Леонардо да Винчи – Трансфер на иновации по програма „Учене през целия живот“, с дейности, планирани в осем различни европейски държави: Австрия, България, Германия, Финландия, Италия, Холандия Португалия и Турция, с водещ партньор – Jugend am Werk Steiermark GmbH (Австрия).

Основната цел на проекта STAY IN е да осигури средства за подобряване на уменията на учители и обучители в областта на първоначалното професионално образование в участващите страни, като това е в съответствие и с националните и европейски политики относно преждевременното отпадане от училище.

Преждевременно отпадналите от училище (ПОУ) се считат за един от най-критичните фактори за постигане на целта ЕС Европа 2020. Европейската комисия проявява изключителна загриженост за решаването на проблема с преждевременното отпадане от училище. При определяне на целите за стратегията Европа 2020, Комисията е идентифицирала критерий за постигане - 10% ПОУ, млади хора на възраст между 18 и 24 години .

Проектът STAY IN трансферира иновативна програма за обучение от два други успешни европейски проекта School Inclusion и CESSIT, за да се

- идентифицират потенциалните рискови фактори за отпадане и
- да се ползват стратегии и инструменти, за предотвратяване преждевременното отпадане от училищата.

Ръководството е предназначено за учители и обучители по професионално образование и обучение и съдържа 4 модула, на теми, идентифицирани след провеждане на анкета в професионалните училища на територията на област Добрич.

Модул 1: Работа с ученици в риск и ученици, отпадащи от училище

Модул 2: Инструменти за развитие на креативността

Модул 3: Въведение в предприемачеството

Модул 4: Методи за обучение

За разработката на Ръководството са използвани материали и примери както от двата цитирани по-горе проекта, така и национални източници.

За по-подробна информация относно проекта, посетете <http://www.stayin-project.eu/>

Надяваме се Ръководството да е полезно за Вас и да можете да приложите в практиката си наученото,

Търговско-промишлена палата - Добрич

Съдържание

Въведение.....	1
Модул 1: Работа с ученици в риск и ученици, отпадащи от училище.....	4
План на модула:.....	4
Съдържание на модула.....	6
Определение за ученици в риск и ученици, отпадащи от училище.....	6
Описание на рискови фактори.....	6
Ключови индикатори за идентифициране на ученици в риск.....	8
Подходи при работата с ученици в риск.....	12
Мерки срещу дискриминацията.....	15
Мониторинг на поведенческите, социални и академични постижения.....	16
Подходи към ученици в риск – добри практики.....	16
Ефективни стратегии за превенция на отпадането от училище.....	17
Модул 2: Инструменти за развитие на креативността.....	20
План на модула.....	20
Съдържание на модула.....	21
Дефиниция и значение на креативността.....	21
Преглед на креативни модели.....	24
Креативната личност. Креативно мислене.....	25
Креативния процес и неговите фази.....	26
Латерално мислене.....	27
Креативността в образованието и обучението.....	28
Креативната философия на възпитанието според Ландау (Erika Landau).....	29
Креативни техники.....	30
Модул 3: Въведение в предприемачеството.....	38
План на модула.....	38
Съдържание на модула.....	40
Въведение в предприемачеството.....	40
Теория на предприемачеството.....	42
Движещи сили на предприемаческия дух.....	44

Предприемаческа дейност и предприемачески дух	45
Пречки в предприемачеството и как да ги преодолеем?	49
Същност на предприемаческата идея	50
Бизнес план	57
Модул 4: Методи за обучение	60
План на модула:	60
Съдържание на модула	62
Обучителни методи	62
Кооперативно учене	65
Равнопоставено образование (Peer education)	68
Типове на учене/стратегии	68
Източници:	72

Модул 1: Работа с ученици в риск и ученици, отпадащи от училище

ПЛАН НА МОДУЛА:

Този обучителен модул е посветен на подготовката на учителите за работа с деца в риск. В рамките на обучението участниците ще развият уменията си за идентифициране на учениците, които са в рискова ситуация, които имат потребност от допълнителна помощ във връзка с тяхно развитие (академично, лично, социално, кариерно/професионално).

Съществуват значителен брой рискови фактори за учениците, които биха могли да доведат до различни проблеми с успеваемостта и/или поведението, включително и до отпадане от училище. Тези фактори могат да бъдат:

- *Семейни и общностни* – бедност, безработица на родителите, непълни семейства и др.;
- *Лични* – физическо или ментално увреждане, поведенчески отклонения, проблеми с полицията и съдебната система и др.;
- *Училищни* – лоши отношения с учителите или връстниците, враждебна училищна култура, лимитирани възможности за участие, в т.ч. при вземането на решения и др.;

Много често младите хора са застрашени от влиянието на множество фактори, които са взаимозависими. Например условията в семейството може да повлияят и на отклонение в поведението. Учителите ще се запознаят и ще бъдат мотивирани да използват различни обучителни и възпитателни методи при работа с деца в риск. За всеки ученик, включително и за тези, които са в риск, обучението започва със създаването на условия за усвояване на специфични знания и умения в рамките на съответната учебна програма. Тези условия включват анализ на индивидуалната ситуация на всеки ученик, идентифициране на техните силни и слаби страни, и вземане на решение за оказване на необходимата подкрепа.

Цел:

Участниците да познават и идентифицират фактори - рискови във връзка с обучението и възпитанието им, както и да усвоят методи и техники за оказване на академична, кариерна/професионална, социална и емоционална подкрепа за ученици в риск.

Продължителност:

10 учебни часа (разделени на 8 уч. ч. теория и 2 уч. ч. самостоятелна работа).

Участници

Обучението ще се проведе в група от 15 участника - преподаватели в професионални гимназии.

Методи

Обучението е структурирано като групово-динамичен тренинг. В основата на използваните обучителни методи е кръговият обучителен процес (активност, споделяне, планиране, обобщаване, преработка), при който се залага на обучение чрез опита (преживяванията), чрез критична самооценка от страна на участниците на собствената им работа и на предизвикана промяна в поведението им.

Разнообразните интерактивни методи и техники, които ще се използват по време на обучението ще позволят на обучаващите да се опрат върху интуицията и опита си, за да могат да анализират алтернативни решения по време на изпълнение на различни роли, проучвания на случаи, дискусии, имитиране на истински ситуации (симулации). В рамките на тренинга ще се използват още демонстрация, групова дискусия, презентация, работа в малки групи и др.

По време на самостоятелната работа, участниците ще разработят програма за информационно събитие във връзка с конкретен рисков фактор - 1 страница писмена разработка.

Модулът ще приключи с кратък тест за проверка на знанията.

Обучителни стъпки

- Определение за ученици в риск и ученици, отпадащи от училище.
- Описание на рисковите фактори.
- Ключови индикатори за идентифициране на ученици в риск.
- Подходи при работата с ученици в риск.
- Методи и подходи за подкрепа:
- Консултиране
- Въвличане на родителите
- Въвличане на училищния персонал
- Мерки срещу дискриминацията
- Мониторинг на поведенческите, социални и академични постижения
- Подходи към ученици в риск – добри практики
- Ефективни стратегии за превенция на отпадането от училище

Протичане:

Продължителност	Тема/Съдържание	Методи/техники
00.00 – 00.15	Определение за ученици в риск и ученици, отпадащи от училище.	Презентация
00.15 – 00.30	Описание на рисковите фактори.	Презентация
00.30 – 01.05	Ключови индикатори за идентифициране на ученици в риск.	Самостоятелна работа Групов дискусия Презентация
01.05 – 01.20	Подходи при работата с ученици в риск.	Групов дискусия Презентация
01.20 – 01.35	Методи и подходи за подкрепа:	Презентация
01.35 – 02.00	Методи и подходи за подкрепа:	Презентация
02.00 – 02.30	Консултиране	Самостоятелна работа Малки групи Групов дискусия
02.30 – 03.00	Въвличане на родителите. Въвличане на училищния персонал	Самостоятелна работа Малки групи Групов дискусия
03.00 – 03.30	Мерки срещу дискриминацията	Самостоятелна работа Малки групи Групов дискусия
03.30 – 04.30	Мониторинг на поведенческите, социални и академични постижения	Самостоятелна работа Малки групи Групов дискусия
04.30 – 05.30	Подходи към ученици в риск – добри практики	Малки групи Групов дискусия
05.30 – 06.00	Ефективни стратегии за превенция на отпадането от училище	Самостоятелна работа Групов дискусия

СЪДЪРЖАНИЕ НА МОДУЛА

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗА УЧЕНИЦИ В РИСК И УЧЕНИЦИ, ОТПАДАЩИ ОТ УЧИЛИЩЕ

Българската образователна система се сблъсква с проблема на големия брой ученици, които напускат училище, или които не се записват да учат. Тези деца се смятат за „деца в риск“, термин, който може да включва децата, живеещи на улицата или без грижата на родители или възрастни, децата, които са жертви на насилие, или са обект на трафик. Много от децата, които напускат училище са от ромското малцинство и/или от бедни семейства. Някои деца в риск се обучават в училища за деца с девиантно поведение, докато други са в специализирани институции – домове за деца.

Съгласно Препоръката на Съвета на Европейския съюз като „преждевременно напуснали училище“ се определят лицата между 18 и 24 години, завършили едва основно образование или по-ниска образователна степен, и които вече не участват в никаква форма на образование или обучение. Съгласно проекта на Закон за предучилищното и училищното образование „отпадане от училище“ е отписването от училище на ученик до 18 г. възраст преди завършване на последния гимназиален клас, ако лицето не е записано в друго училище.

ОПИСАНИЕ НА РИСКОВИ ФАКТОРИ

Причините за преждевременното напускане на училище могат да бъдат класифицирани в няколко основни категории.

- **Икономически фактори**

Безработицата, ниските доходи, пониженият жизнен стандарт и бедността поставят много деца в затруднени условия, водещи до повишен риск от отпадане от училище.

В резултат на финансовите и икономически затруднения много деца са принудени да помагат на семействата си, което води до прекъсване на присъствието в училище или до нарушаване на участието им в учебния процес.

- **Социални фактори**

Свързват се с родителска незаинтересованост, противоречия, конфликти, напрежение и кризи в семейството, отрицателно въздействие на домашната среда, функционална неграмотност или ниско образование на родителите, непълни семейства, деца и ученици в риск от извършване на противообществени прояви, ученици с поведение, което е трудно или е в конфликт със закона, домашно насилие, незачитане правото на избор на децата, налагането на строги наказания.

Международното изследване PISA¹ установява, че в България е налице значима връзка между ниските образователни резултати на децата в училище и социално-икономическия статус на техните семейства: средно в България 32% от колебанията в резултатите на 15-годишните се обясняват със социално-икономическата и семейната среда на ученика. За сравнение този дял е около 22%² в държавите от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие³.

Съществено влияние, свързано с преждевременно напускане на училище, биха могли да имат и рисковете неформални групи или приятелската среда на децата и младежите.

- **Образователни фактори**

Обхващат широк кръг проблеми: трудности в усвояването на учебното съдържание, слабости в методиката на преподаване и в организацията на обучението. Образователните причини са

¹ Международно изследване на ОИСР, оценяващо резултатите от обучението в училище по четене, природни науки и математика, 2009 г.

² „Училище за утрешния ден. Резултати от участието на България в Програмата за международно оценяване на учениците PISA 2009“, Петрова С., ЦКОКО, С., 2010

³ <http://old.mee.government.bg/trade/multitrade/docs.html?id=109059>

свързани и с начина на оценяване, квалификацията на учителите, навиците за учене, негативни нагласи на участниците в образователния процес и липсата на мотивация, качеството на учебниците. Големият брой отсъствия, липсата на достатъчно ефективна система за контрол върху начина на воденето и отчитането им, влошената дисциплина, насилието и агресията в училище, ниските образователни резултати са също вътрешни за училищните процеси. Взаимоотношенията в детската градина и училището, неразвитото кариерно ориентиране и консултиране, неподходящия избор на училище и непривлекателността на професионалното образование и обучение са също сред важните образователни причини за преждевременното напускане на училище.

Недостатъчно високият обхват на децата в детска градина в етапа на ранното детско развитие повишава риска от затруднения при адаптирането им в училище.

Включването на децата от уязвимите етнически общности в предучилищното образование е значително по-ниско от средното за страната. По данни от Националното представително проучване „Равенството – път към прогрес“⁴ през 2011 г. делът на посещаващите детска градина при децата от 3 до 6 годишна възраст при етническите българи е над 55%, докато при децата от ромски произход е почти двойно по-нисък – едва 30,9%. За голяма част от децата, които остават извън детските градини и чийто майчин език е различен от българския, се наслажда още един фактор – недостатъчната подготовка по български език, което води до трудности в процеса на обучение в рамките на началния етап на образование.

Трудностите при овладяването на българския език и изграждането на пълноценни речево-комуникативни умения у учениците от етническите малцинства водят до социалната им изолация в училищната общност и също са предпоставка за преждевременното напускане на училище.

Недостатъчно ефективно се използва потенциала на учителите, педагогическите съветници и училищните психолози при оказването на психолого-педагогическа подкрепа в превенцията за напускане на училище.

- **Етнокултурни фактори**

Етнокултурното многообразие в съвременната българска образователна система се изразява в специфичните етнически, религиозни и езикови измерения. Формираните различия в условията на ранната социализация рефлектират върху процесите на вторичната (институционална) социализация на децата в процеса на обучението.

Етнокултурните причини са рискови и е необходимо да бъдат идентифицирани, анализирани и едновременно с това да бъдат прилагани адекватни мерки за тяхното неутрализиране. В образователната практика липсва достатъчна чувствителност към етнокултурните характеристики на децата, което повишава риска за преждеременно напускане на училище. Силно действащите вътрешно-групови норми и натискът на етнокултурните традиции сред уязвими етнически общности и групи предопределят специфичните причини за преждевременното напускане на училище: отсъствие на познавателна мотивация сред децата и учениците от тези общности, отсъствие на мотивация от страна на родителите от уязвими етнически общности за приобщаващо образование на децата им, ниска степен на готовност за училище на деца от уязвими общности, дефицит на комуникативна компетентност сред такива деца и др.

Резултатите от множество проучвания и анализи показват, че равнището на записване във всички степени на образование при ромите е много по-ниско в сравнение с всички останали малцинствени групи. Според данни от преброяването през 2011 г. в съвкупността на децата в задължителна училищна възраст (от 7 до 15 години) децата от ромски произход, непосещаващи училище, са 23,2%, децата от турски произход – 11,9%, етническите българи – 5,6%. Специално

⁴ Национално представително проучване „Равенството – път към прогрес“, Институт „Отворено общество“, МТСП, база-данни, 2011 г.

внимание трябва да бъде отделено на децата от закритите училища при преместването им, на децата, които не владеят или владеят слабо български език.

- **Институционални фактори**

Като такива могат да се квалифицират недостатъчно координираният подход между различните служби и специалисти на национално, регионално, местно и училищно ниво за справяне с преждевременното напускане на училище, недостатъчно ефективен контрол върху управлението и функционирането на политиките за обхващане, задържане и реинтегриране на децата и учениците, наличие на детски градини и училища, в които се обучават деца и ученици предимно от уязвими етнически общности.

Тъй като причините за преждевременното напускане на учениците от образователната система са комплексни, положителната промяна на състоянието на тези явления изисква:

- прилагането на комплексни мерки;
- добра координация между институциите от няколко различни сектора на всяко ниво на управление – национално, регионално, местно и училищно.

Основната част от отговорностите за прилагането на националната политика по отношение на задължителното образование е съсредоточена в Министерството на образованието, което е естествен координационен център на междусекторните действия за намаляване на преждевременното напускане на училище.

- **Фактори, свързани със здравния статус**

В контекста на политиките за развитие на приобщаващото образование продължава тенденцията за интегриране на децата със специални образователни потребности в общообразователните училища. Рисковете за преждевременното напускане на училище са свързани с недостатъчна подготовка на детските градини и училищата за приобщаване на тези деца. Тук се включват всички фактори на материалната база, образователната среда, човешките и финансовите ресурси, които не отговарят на изискванията за прилагане на принципите на приобщаващото образование.

Съществен проблем по отношение на изследването на образователните предизвикателства пред децата със специални образователни потребности е дефицитът на точни данни за броя на посещаващите или непосещаващите училище. По данни на НСИ от преброяването на населението и жилищния фонд, проведено през 2011 г., броят на децата във възрастовата група 5 – 15 години със степен на увреждане е 7 406. Според Агенцията за социално подпомагане средногодишно през последното десетилетие във възрастовата група от 0 до 16 г. в България на всеки 1000 деца има 3,5 новорегистрирани деца с увреждания.

Ключови индикатори за идентифициране на ученици в риск

Очевидно е, че няма една единствена причина или един единствен индикатор, който да може да подсказва, че даден ученик ще отпадне от училище. Причините най-често са разнородни и комплексни. Важното е, учениците в риск да бъдат идентифицирани възможно най-рано, което от своя страна увеличава вероятността да бъде намерено решение на проблема и младият човек да има по-добри шансове за успех.

Целта на тази част е да се набележат ключовите индикатори, които е добре да бъдат разпознаваеми, за да се предотврати ранното отпадане на децата от училище. Тези индикатори са разделени в четири категории и се отнасят до:

- обучението/образованието;
- личността на учениците;
- техните семейства;
- обществото.

Индикатор 1: Обучение/Образование

Качество на преподаване и управление

Един от факторите, който оказва влияние върху мотивацията на учениците и ги държи в клас, това е качеството на преподаване. Лошото качество / не-стимулиращото преподаване е причина обучението да се приема като безинтересно, а това от своя страна благоприятства по-ранното отпадане от училище.

Лошото, безинтересно преподаване трябва да се идентифицира навреме и да се правят опити, то да бъде подобро напр. чрез повишаване на квалификацията на учителите, осигуряване на по-добри ресурси, или чрез по-строга, но и подкрепяща система на училищен мениджмънт.

Различен подход на преподаване

Важно е да се използват различни подходи на преподаване, за да може да се отговори на различните стилове на учене на учениците. Когато преподавателите използват различни подходи, учениците откриват нови и креативни начини за разрешаване на проблемите, постигат успехи и вникват в смисъла на „ученето през целия живот“.

Всеки ученик има различен стил на учене. Тези, с добра визуална памет, обичат да разглеждат диаграми, карти и т.н.. Децата с добра слухова памет, реагират най-добре на това, което чуват, напр. на музика. А тези, със по-добра сензорна памет, учат по-добре, когато сами се докоснат или направят нещо.

Положителен училищен климат

За да се чувстват ангажирани и да бъдат задържани в училище, децата трябва да усещат положителния климат в училище. Въпреки, че някои негативни фактори трудно могат да се отстранят без адекватно финансиране (напр. остаряла материална база, липса на модерни лаборатории и оборудване), учителите ще постигат много повече, ако успеят да създадат добра работна среда в класната стая. Важно е да се създаде среда, която да стимулира учениците да изявяват максимума на своите възможности, да ги мотивира да учат, и в която учител и ученици работят в добри приятелски отношения. Децата имат нужда да чувстват сигурност и грижа в класната стая. На ситуации и дейности, които нарушават това чувство, често се реагира с неприемане, напр. с подигравка, употреба на сила, принуда, наказание, заплаха, порицание, унижение, заяждане и др..

Оптималната мотивация може да бъде постигната, когато нещата се вършат с минимално използване на принуда и максимално осигуряване на климат, в който цари чувство на сигурност и грижа. Принудителните взаимоотношения стават доброволни, когато учениците се намират там, където те самите искат да бъдат и обучението се случва в положителен училищен климат.

Комуникация

От решаващо значение е не само добрата комуникация вътре в училище, но и успешната комуникация между отделните училища. Проблемите и слабостите на един ученик, а също така и успешните стратегии за тяхното разрешаване, най-често не се предават нататък, когато детето смени своето училище. А за новото училище е от решаващо значение да има информация за нивото на способностите на новия ученик, за да може да го включи в подходящите за него училищни дейности.

Избор на професионално направление

Недобрият избор на професионално направление, може да се яви ключов фактор за отпадане на ученика от училище. За „грешния“ избор на професионално направление може да има различни причини:

- липса на избор (поради запълване на бройката или липса на предпочитания курс);
- голяма отдалеченост на учебното заведение – субсидирането на пътните разходи би могло да бъде възможно решение на този проблем;
- неадекватно ниво на базови знания и умения може да доведе до отпадането на ученика от избрания от него курс;
- липса на информация за учебната програма, изпитите и изискванията за дадения курс/направление.

Други фактори, свързани с обучението/образованието

Отношение на учителите. Много ученици се оплакват от начина, по който учителите се отнасят към тях, особено учениците от по-горните класове. Те биха искали да се отнасят към тях като към възрастни (въпреки че някои от учениците имат не съвсем зряла представа за това, какво трябва да е отношението към възрастен и как един възрастен следва да се държи).

Закостенялата система на училищна дисциплина също може да окаже влияние върху по-ранното отпадане от училище. Много ученици са на мнение, че остарялата система на училищна дисциплина води при прилагането ѝ до противоречия между учителите, а това от своя страна поражда чувство за несправедливост и разграничение – „Бях наказван за всичко.“

Твърде голяма натовареност, много изпити и поставяне на нереалистични цели също могат да доведат до това, учениците да се чувстват под голямо напрежение в училище и да ходят с нежелание там.

Възможностите за странични/допълнителни училищни активности като цяло се приемат добре от учениците и доказано имат положително влияние върху оставането и успешното завършване на училище.

Невъзможността да се посещава училището, в което учи близък приятел и чувството на детето, че е самотно и изолирано, също има негативно влияние.

Индикатор 2: Личността на учениците

Отсъствие от училище

Може би най-очевидният индикатор за ученик, застрашен от отпадане, е рядкото му явяване в клас. Затова учителите трябва зорко да следят за броя на отсъствията на учениците в риск и да се опитват адекватно да обсъждат и решават този проблем.

Поведение

Друг съществен индикатор за идентифициране на ученици, застрашени от отпадане, е проявата на лошо поведение, което най-често води до предприемането на дисциплинарни мерки от страна на училището. Много важно е в училищата да се следва една ясна и основана на принципи система за дисциплина, която се прилага честно и с разбиране. В това отношение колегите в училище трябва взаимно да се подкрепят и съветват, но за по-тежките случаи е добре да има възможност за подкрепа и от външни експерти.

Здравословно състояние

Понякога, решението за напускане на училище се взема при обстоятелства, върху които младите хора нямат контрол, напр. лошо психично или физическо здраве, психо-соматични оплаквания или хронична болест.

Принадлежност

Понякога, в желанието да бъдат приобщени към дадена група, децата се излагат на висок риск. Влиянието на тези групи често се подценява, но е един от най-съществените рискови фактори за младежите. Последствията могат да бъдат: лошо поведение, чести отсъствия от училище, използване на нелегални вещества и др..

Хулиганство

Хулиганството е често срещано сред младите хора, особено сред тези, които имат затруднения в ученето – в този случай явлението лесно бива разпознато от учителите. Но докато затрудненията с ученето се идентифицират сравнително лесно, не толкова просто е да се предотвратят хулиганските прояви при ученици, които не показват затруднения при учене. Добро влияние в тези случаи оказва възможността децата да се консултират с доверено лице, било то учител или външен експерт.

Липса на самоуважение

Много ученици, които са застрашени от отпадане от училище, страдат от липса на самоуважение. Затова е важно при всяка възможност те да бъдат окуражавани и подкрепяни. Добро решение е

въвеждането на система за „награждаване“. Важно е активно да се търсят възможности такива деца да получават „награди“ и похвали – и тези похвали да се изказват не само пред самите деца, но и пред техните родители. На родителите им е приятно, децата им да бъдат поздравявани за постигнатите успехи, а това от своя страна има положителен ефект както върху отношението деца – родители, така и върху отношението семейство – училище.

Други фактори, свързани с личността на ученика

По-трудно забележими фактори също могат да са индикатор за ранно отпадане от училище. Такива са например:

Липсата на интерес и отегчение от учебния предмет или курс води до недостатъчно старание в училище;

Ученици, които имат близки приятели извън училище (такива, които по-рано са били изключени от същото училище), често проявяват лошо поведение в клас и това може да доведе и да тяхното отпадане.

Затруднения при покриване на учебните нормативи, напр. слаби резултати от контролни работи, затруднения при спазването на срокове за изпълнение на училищни/домашни работи, ниски оценки от класни работи или друг вид изпитвания.;

Чувството, че професионалните знания и умения, които придобиват в училище, не се припокриват със знанията и уменията, необходими за успешното изпълняване на избраната професия;

Убеждението, че не успехите на изпитите, а трупането на професионален опит, ще са от решаващо значение за постигане на успех в кариерата;

И за заключение – ученици, които са инвестирали много и време и старание в училище, много по-трудно стигат до решението да го напуснат, тъй като това би било загуба за тях (и на време и на усилия). Затова, колкото по-ангажирани се чувстват и колкото повече ги „натоварват“ техните учители, толкова по-малка е вероятността да решат да напуснат училище.

Индикатор 3: Влияние от страна на семейството

Отношение към образованието

При всеки ученик отношението в семейството към образованието е много различно. Успехите на децата в училище зависят до голяма степен и от това, дали образованието се възприема като ценност в семейството, дали родителите смятат за важно, техните деца да получат адекватно образование. Тук за пример могат да се посочат семейства с ниско ниво на образование на родителите и на по-големите братя и сестри. Често има случаи на родители, които не намират за необходимо, децата им да посещават училище. А има и такива родители, които изпитват финансови затруднения да осигурят ежедневното присъствие на децата си в училище.

Семейни нужди / условия

Влиянието на други хора, в частност на семейството, не може да се пренебрегне, когато ученици взимат решение дали да останат или да напуснат училище. За негативното влияние на семейството в такива случаи може да има различни причини:

Родителите са разделени и детето е преместено да живее при единия родител или вече не живее при своите родители, а в специализирана институция.

Разводът на родителите може да доведе до проблеми и до отпадане на детето от училище, тъй като поради смяна на местожителството детето трябва да бъде местено по средата на учебната година в друго училище, а това създава за ученика допълнителен стрес и напрежение. Трябва обаче да се отбележи и факта, че преместването на ученика и съжителството му само с единия родител, не винаги има негативни последствия, дори понякога има утвърждаващ ефект.

Семейството живее в голяма бедност или има много членове, и децата трябва да започнат възможно най-рано да изкарват прехраната си, за да преживяват.

Далечното разстояние на училището от дома също може да бъде причина за отпадане от училище, особено когато покриването на пътните разходи е непосилно за семейството. Има

младежи, които трябва да се грижат сами за своите братя и сестри, или за своите болни родители.

Други подобни фактори, свързани със ситуацията в семейството, са: насилие, употреба на наркотици, злоупотреби, безработица, психични заболявания на родителите.

Всички тези обстоятелства могат да са причина за лошата връзка между училище и родители, и за слабия интерес на семейството към училищните активности.

Индикатори, на които трябва да бъде обръщано специално внимание, са например: отсъствието на родителите от родителски срещи, или когато децата не получават подкрепа от родителите си при изпълнението на съвместни домашни задачи, или когато учителят трудно успява да осъществи контакт с родителите.

Индикатор 4: Обществено и социално влияние

Социално-икономически статус.

Заобикалящата го среда, в която живее ученикът, оказва важно влияние върху плановете му за кариерно развитие и изобщо върху начина му на възприемане на живота. Това от своя страна влияе върху поведението на детето в училище и върху отношението му към училищните дела. Ако семейството, приятелите и изобщо цялото обкръжение на детето живее в лоши социално-икономически условия, е трудно ученикът да повярва, че доброто образование е важно, за да бъдат променени тези обстоятелства и за да се постигне по-висок стандарт на живот.

Асоциално поведение.

Ниският социално-икономически статус в средата, в която живее ученикът, често е причина за проявата на асоциално поведение. При негативни семейни и социални модели съществува голяма опасност младежите да се свържат с „грешните хора“ и да тръгнат по „грешния път“. Това може да доведе и до проява на криминално поведение – а когато човек вече е тръгнал по пътя на долу, е много трудно да спре. Затова е много важно компетентните органи да търсят начин да се справят с положението още в самото начало, след проявата на първите сигнали за такъв проблем.

Култура на трудова заетост.

Когато в района, в който живее ученикът, се е наложила нормата, че човек трябва да започва да печели пари възможно от най-ранна възраст, важноста да се посещава училище остава на заден план. Още докато учат, учениците искат да започнат работа и да получават пари, а това води до все по-малко време и желание да се концентрират върху учебния материал. Такива ученици предпочитат да напуснат училище възможно най-рано, дори преди да са получили диплома или да са завършили професионалната си квалификация. Това от своя страна е причина да имат много ограничени възможности за трудова реализация и да работят ниско квалифицирана и зле заплатена работа, и това понякога за цял живот.

Политически приоритети и медийна критика.

Когато образованието не е един от най-важните политически приоритети, и когато медиите постоянно отправят критики към образователната система и нейното качество, значението на образованието започва значително да намалява – а това е още една причина (индиректна) броят на отпадналите от училище ученици да нараства.

Подходи при работата с ученици в риск.

Методи и подходи за подкрепа – консултиране, въвличане на родителите, въвличане на училищния персонал.

Ключови подходи в работата с ученици в риск са:

Повишаване участието и ангажираността на родителите.

Родителите и местната общност са участници в процеса на образование. Те са основен фактор за подпомагане на децата и младите хора в риск от преждевременно напускане на училище и трябва да бъдат насърчавани чрез:

- популяризиране на добри практики и възможности за участие в мрежи за включване на родителите и местната общност в мерки за предотвратяване на преждевременното напускане на училище;
- повишаване на отговорността на родителите и тяхната активност за сътрудничество с учителите и училищното ръководство, с цел развитието на децата им, с фокус върху родители от маргинални групи за насърчаване на редовното посещаване на детската градина и училището;
- включване в осъществяването на граждански контрол в управлението на образователните институции.

Утвърждаване на индивидуалното и групово наставничество.

Изграждането на развиващи се училищни общности е предпоставка за ефективна политика за намаляване на преждевременното напускане на училище. Индивидуалното и груповото наставничество се превръща в процес на сътрудничество за изграждане на позитивни и конструктивни взаимоотношения чрез:

- разработване на политики за ненасилие и изграждане на силна училищна общност;
- развиване на индивидуално и групово наставничество за оказване на помощ на деца, ученици, родители и педагогически специалисти с цел преодоляване на трудности в образователен, социален или личен план;
- осигуряване на ефективна комуникация за навременното идентифициране и разрешаване на възникнали проблеми;
- повишаване привлекателността на класното ръководство и повишаване броя на часа на класа като място за гражданско образование и работа по развитие на класа като екип, едновременно с това редуциране на преподавателската норма на класните ръководители срещу по-големи ангажменти в индивидуалната диагностика и консултиране на всеки ученик;
- провеждане на консултации и своевременни интервенции при поведение, изискващо намеса;
- изграждане и прилагане на практиката „ученици-наставници“ за функциониране на сплотена училищна общност, основана на екипна работа, взаимна подкрепа и солидарност;
- ангажиране на ученическите парламенти с дейности за интервенция при преждевременно напускане на училище.

Кариерно ориентиране и консултиране

Кариерното ориентиране и консултиране подготвя младите хора за информиран избор, за практическата полза от придобитите компетентности. То представя и връзката между повисокото образование и възможността за по-добра реализация. В тази насока е необходимо:

- изграждане и прилагане на система за кариерно ориентиране и консултиране в различните възрастови категории за мотивиране за продължаване на образованието и придобиване на квалификация;
- популяризиране на ползата от придобиване на професионална квалификация като възможност за реализация при риск от преждевременно напускане на училище.

Развиване на модели за придобиване на професионална квалификация.

Предлагането и осигуряването на възможности за придобиване на професионална квалификация в училищната система ограничава риска от преждевременно напускане на училище, особено за учениците с ниски образователни резултати в основната степен на образование. Усилията в тази посока следва да бъдат насочени към:

- обвързване на преподаваните професии с пазара на труда и с тенденциите за развитието му в региона;
- разработване на учебни планове за придобиване на квалификация по част от професия, съобразно възрастовите особености на учениците в задължителна училищна възраст;
- партньорство между бизнеса и професионалното образование;
- подобряване качеството на практическото обучение в професионалното образование.

Подкрепа за личностното развитие на децата и учениците.

За осигуряване на подходяща физическа, психологическа и социална среда за развиване на способностите и уменията на децата и учениците е необходима обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие. Допълнителната подкрепа се предоставя на деца и ученици, със специални образователни потребности, с хронични заболявания, в риск, както и с изяви дарби. Допълнителната подкрепа ограничава преждевременното напускане на училище и предотвратява социалното изключване. Чрез мерките, заложи в училищните, общинските и областни стратегии, и с общите усилия на всички заинтересовани страни се постига личностното израстване на децата и учениците. Конкретните мерки в тази насока включват:

- назначаване на педагогически съветник или психолог в детските градини и училищата;
- назначаване на повече ресурсни учители в детските градини и училищата;
- създаване на екипи за подкрепа на личностно развитие, които да работят съвместно с родителите, органите за закрила правата на детето и органите за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните;
- развитие на ученическото самоуправление чрез ученическите съвети/парламенти с подкрепа от училището и от органите на местно самоуправление;
- въвеждане на съвременни подходи за управление на дисциплината за преодоляване на фрагментарността в това отношение и постигане на последователна политика в областта на възпитанието.

Прилагане на системи за ранно предупреждение.

След идентифициране на децата и учениците, застрашени от преждеременно напускане на училище, и причините за това, следва да се прилагат конкретни мерки за всеки застрашен, като:

- работа със семейството му;
- насочване за работа с психолог, педагогически съветник, младежки или социален работник, препоръка за включване в полуинтернатна група или целодневна организация на учебния ден и др.;
- допълнителни занимания/консултации, насочване към занимания по интереси;
- мотивиране за продължаване на образованието в следваща степен или за придобиване на професионална квалификация.

Развитие на занимания по интереси.

Заниманията по интереси имат доказан ефект като средство за повишаване удовлетвореността на децата и учениците от живота в детската градина и училището, и ограничаване на преждевременното напускане на училище. Те осмислят свободното време на учениците чрез изява в предпочитана дейност, приобщават и мотивират, включително деца и ученици с идентифицирани потребности от специфична подкрепа, деца и ученици в риск от отпадане и/или с прояви на агресия и/или насилие. Тези занимания повишават мотивацията за участие в образователния процес и допринасят за развиване на знания, умения и компетентности.

Подпомагане на ученици, застрашени от преждеременно напускане на училище, по финансови причини.

Една от основните причини за преждевременното напускане на училище е липсата на финансови средства на семейството за осигуряване на редовното присъствие и активното участие на децата и учениците в образователния процес. Целевата финансова подкрепа може да включва:

- частично или пълно заплащане на таксите от общината в детските градини за децата от социално слаби семейства;
- реализиране на училищни политики чрез разработени правила за отпускане на стипендии за насърчаване повишаването на образователните резултати, подпомагане на достъпа до образование и предотвратяване на отпадането на ученици.

За да се компенсира ефекта от преждевременното напускане на училище е необходимо да се вземат следните ключови мерки:

Създаване на подходящи условия за реинтегриране в образователната система на преждевременно напусналите я.

Активната политика на пазара на труда обръща специално внимание на безработните лица с ниска грамотност, без образование и квалификация, включително преждевременно напусналите образователната система. Създаването на подходящи условия за реинтегриране в образователната система включва:

- завръщане към формалната система за образование и обучение на преждевременно напусналите училище чрез използването на различни форми на обучение: дистанционна, вечерна, задочна, комбинирана;
- участие на преждевременно напусналите училище в курсове за ограмотяване, допринасящи за социална интеграция и включване в пазара на труда;
- популяризиране на възможностите за учене в клубове, библиотеки, читалища, младежки информационно-консултантски центрове, регионални и местни центрове;
- създаване на възможности за информално учене с цел признаване на резултати;
- увеличаване на възможностите за учене на работното място, с акцент върху разкриването на повече места за стажуване и чиракуване, и мотивиране на местния бизнес за приемане на стажанти и чираци;
- осигуряване на устойчиви механизми и средства за гарантиране на възможност за включване в образование и обучение на лишените от свобода.

Изграждане на национална система за валидиране и компетентности, придобити чрез неформално обучение и/или информално учене.

Това ще включва:

- Нормативно регламентиране на процедурите за валидиране на компетентности, както и на гъвкави пътеки за придобиване на професионална квалификация;
- Изграждане на система за признаване и валидиране на компетентности, придобити в процес на неформално образование и/или информално учене.

МЕРКИ СРЕЩУ ДИСКРИМИНАЦИЯТА

В училище трябва да се съблюдават следните мерки, за да бъде избегнато дискриминирането на учениците в риск и те да имат равен достъп до образователните програми и услуги:

- Ясно разписани и достъпни за всички училищни правила;
- Образователни програми и подпомагащи дейности, които подкрепят интеграцията на различните и установяват взаимовръзка между училище, семейство и общество;
- Взимане на решения, основани на актуални данни – това включва събирането и анализа на данни за ученици, отхвърлени от останалите поради различия в раса, етнос, пол, увреждане, език, минало и социално-икономически статус;
- Осигуряване на трудова заетост и лична реализация, основани на подкрепяне и приемане на различността;
- Създаване на мониторингова система, оценяваща напредъка на учениците в риск и ефективността на предоставяните услуги;

- Допълнително обучение на педагогическия персонал, което да гарантира, че учебната програма и подпомагащите дейности отговарят на безпристрастния мултикултурен подход и развиват културални компетентности.

МОНИТОРИНГ НА ПОВЕДЕНЧЕСКИТЕ, СОЦИАЛНИ И АКАДЕМИЧНИ ПОСТИЖЕНИЯ

Непрекъснатото наблюдение и оценяване на програмите, целящи намаляване на броя на децата в риск и отпадащите от училище ученици, е от съществена важност, тъй като осигурява полезна информация за вземащите решения експерти. Това от своя страна води до предоставяне на подобрени училищни услуги за децата, застрашени от отпадане от училище. Фактът, че даден ученик в определен период е бил застрашен от отпадане, не означава, че ще остане такъв през цялото време на своето обучение. Докато пък други деца имат нужда от постоянна подкрепа, чак до своето завършване. За ученици, получаващи допълнителна и/или интензивна подкрепа, наблюдаването и анализа на техните резултати трябва да се прави по-често, за да се гарантира, че техните нужди са посрещани по един проактивен начин.

Мониторингът може да включва формално и неформално оценяване на всяко ниво (в началното, основното и средното образование), с цел да се измери напредъка на ученика, постигнат в резултат на допълнителните подпомагащи услуги, които той е получил. По – надолу са изброени инструменти, които могат да се използват за мониторинг на постиженията:

- Тестване на постиженията в начална и крайна позиция;
- Входни и изходни критерии за предоставяне на услуги на деца в риск;
- Описване на предоставените услуги/грижи;
- Оценяване от страна на външни експерти и ангажирани институции, както и обсъждане с тях на възникнали въпроси;
- Данни от постижения в училище – количествени и качествени;
- Оценки от дипломата;
- Резултати от стандартизирано оценяване.

Подходи към ученици в риск – ДОБРИ ПРАКТИКИ

Какви действия да предприемем, след като вече сме идентифицирали рисковите фактори и потенциалните проблеми, водещи до ранното отпадане на децата от училище? По-надолу са представени няколко предложения и добри практики, които са доказали своята ефективност.

- Организирайте *работни срещи* и се консултирайте с възможно повече експерти и представители на компетентните институции – това могат да бъдат колеги от училище, които вече имат натрупан опит в работата с такива деца или експерти от външни институции, работещи по проблемите на ранното отпадане от училище и с деца в риск. Практическият опит показва, че комплексният подход и съвместната работа на възможно повече експерти води до ранното откриване на такива „рискови“ случаи. Пример за добра практика в едно английско училище е разкриването на позиция „семеен ресурсен специалист“ – той, съвместно с учителите, работи за това, родителите във все по-голяма степен да подкрепят децата си да посещават училище. Разкриването на позицията вече има доказан ефект и начинът на мислене на много родители вече е променен в положителна посока. Важно е да се подчертае, че ключът към успеха в този случай, е поставянето на реалистични цели.
- *Ранна интервенция* – когато даден проблем бъде разпознат, напр. слаба концентрация на ученика, трябва веднага да се търсят причините и да се вземат мерки, да се пристъпи към действие – шансовете за успех са най-големи, когато се реагира навреме.
- *Стилове на учене / Множествена интелигентност* – показвайте на учениците, че има различни начини на учене, и им помагайте да откриват нови и креативни начини да

разрешават проблемите си и да постигат успехи. Помагайте им да разберат, че ученето през целия живот е гаранция за успех.

- *Алтернативни форми на обучение* – алтернативното обучение предоставя на застрашените от отпадане ученици различни опции, които могат да помогнат на децата да завършат успешно своето образование. Пример за такива алтернативни форми са специални програми/извънкласни занимания/курсове, в които се обръща внимание на индивидуалните социални нужди на учениците, напр. часове по фризьорство, козметика, автомонтьорство и др.
- *Ангажиране на семейството* – много изследвания доказват, че по-голямата ангажираност на родителите към учебните дейности на детето, има положителен ефект и води до неговото по-успешно представяне в клас. Дори да е трудно, бъдете настоятелни в работата си с родителите и тяхната ангажираност към образованието на детето им, старайте се училището да е гостоприемна територия и за децата и за техните родители (не забравяйте, че не всички възрастни имат добри спомени от ученическите си години и се чувстват добре в училищна среда).
- *Дейности извън училище* – напр. програми за лятно/зимно училище, за извънкласни занимания, съвместен обяд на класа след училище, визити за обмен и т.н.. Такива дейности могат да събудят интереса на учениците в различни области.
- *Сътрудничество* – ако може да се създаде среда, в която всички заедно (ученици, учители, родители, общественост) си сътрудничат и поддържат образованието, ще се създаде инфраструктура, осигуряваща подкрепящ климат, в който младите хора могат успешно да се развиват.
- *Кариерно консултиране* – децата в училище трябва да има възможност да получат възможно най-добрите съвети по отношение на тяхното по-нататъчно образование и професионално развитие.
- *Менторство* – в ролята на ментор може да бъде както някои от учителския колектив, така също и подходящо подбран ученик – вторият вариант е пример за много успешно сътрудничество между връстници – децата в риск се чувстват сигурни, когато имат доверен приятел в училище, който може да ги подкрепи и към когото могат да се обърнат без притеснение, когато имат някакъв проблем. „Личният контакт“ тук е от съществена важност. Това се отнася и до учителите – важно е те да не гледат на проблемните ученици като на поредния „случай“, а да им оказват специално внимание, така че детето да забележи личното отношение. Достатъчен понякога е и спокойният, приятелски разговор между учител и ученик в края на часовете.
- *Непрекъснато професионално развитие* – постоянното подобряване на компетенциите на учителите е от особена важност, за да бъдат те в крак с най-новите и актуални преподавателски методики и идеи.

ЕФЕКТИВНИ СТРАТЕГИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ОТПАДАНЕТО ОТ УЧИЛИЩЕ

Осигуряване на позитивна образователна среда – училищен климат, атмосфера на взаимоотношения, управление.

Позитивната образователна среда е свързана с ясно дефиниране на правата, задълженията и отговорностите на участниците в образователния процес за осигуряване на условия за образование, благоприятстващо развитието на личността на всяко дете и ученик, както и с подобряване взаимодействието в образователните институции.

Разработване и изпълнение на политики в детската градина и училището.

Позитивната образователна среда във всяка детска градина и училище е ключова мярка в превенцията на преждевременното напускане на училище, като във формирането ѝ се включват дейности като разработване и изпълнение на собствена програма за превенция, подобряване на капацитета на педагогическите екипи за идентифициране на причините за отпадане, разработване и прилагане на механизми за контрол, оценка и самооценка на дейността на директора и педагогическите специалисти по отношение намаляването на отсъствията, разработването на система за проследяване на преместването и отсъствията на децата и учениците, партньорството с други заинтересовани страни и специалисти за работа със социално изолирани семейства и общности, развиване на дейности в детската градина и училището за подкрепа за личностното развитие, справяне с възникващите трудности още от най-ранна възраст, активно взаимодействие между родители, деца и ученици и педагогически специалисти, развиване на междуучилищни инициативи и системен обмен на добри практики за превенция на преждевременното напускане на училище, използване на ученическото самоуправление за предотвратяване на преждевременното напускане на училище и др. Разработването на системата за ранно предупреждение във всяка детска градина и училище е особено важна за предотвратяване на бъдещи проблеми. Превантивните дейности от системата са свързани с идентифициране на децата и учениците, застрашени от преждевременно напускане на училище, и на причините за всеки конкретен случай.

Развиване на общински политики.

Развиването на общинските политики за ограничаване на дела на преждевременно напусналите училище са свързани с координацията и управлението на информационните потоци за обхвата на подлежащите на задължително образование, осигуряване на здравословна и сигурна образователна среда за децата и учениците, прилагането на ефективно партньорство между заинтересованите институции, прилагането на нормативно зададените механизми за интервенция от страна на общините по отношение на семействата, които не осигуряват достъпа на децата си до училище, засилване на информираността на семействата и общностите с деца в риск от преждевременно напускане на училище за ползите от образованието.

Развиване на национални политики.

Развитието на националните политики следва да е насочено към създаване на условия и прилагането на контрол при изпълнението на нормативната уредба, разработването на механизми за мониторинг върху изпълнението на политиките, свързани с намаляването на дела на преждевременно напусналите училище, популяризирането на финансовите и социално-икономическите резултати от намаляването на дела на преждевременно напусналите училище и анализ на връзката между изключването от образованието и социалното изключване, здравословните проблеми, престъпността, безработицата и др., прилагане на междусекторен подход и създаване на условия за популяризиране на добрите практики, създаване и поддържане на национална система за проследяване на децата и учениците в риск от преждевременно напускане на училище и на никога непосещавалите училище.

Повишаване качеството на образованието като предпоставка за развитие на личността на всяко дете и ученик и предотвратяване на преждевременното напускане на училище.

Постигането на по-добри резултати от обучението на децата и учениците спомага за преодоляване на евентуални пречки пред развитието им, за придобиване на ключови компетентности и осигурява възможности за личностна и професионална реализация.

В това отношение следва да се постави акцент върху:

- актуализиране на учебните програми и разработването и налагането на нов интерактивен подход в изписването на учебници и учебни помагала, с акцент върху практическата насоченост;
- оценяване, установяващо резултати и осигуряващо обратна връзка, за поддържане и стимулиране на мотивацията за учене, както и мониторинг на качеството на образователния процес;

- прилагане на съвременни подходи на преподаване, съобразени с индивидуалността на детето и ученика като партньор в образователния процес;
- задължителна квалификация на педагогическите специалисти, насочена към идентифициране и справяне със случаите на риск от преждевременно напускане на училище;
- назначаване на помощник на учителя и помощник-възпитател;
- развиване и популяризиране на нови форми на обучение – дистанционна и комбинирана;
- формиране на нагласа за учене през целия живот от най-ранна възраст.

Осигуряване на достъп до образование и повишаване на качеството на образованието за децата и учениците от уязвими етнически общности.

Политиката за всеобхватно, достъпно и качествено образование се отнася до всички български деца и ученици без оглед на тяхната етническа принадлежност. Детската градина и училището следва да продължат да осъществяват трайни мерки за балансиране и хармонизиране на принципите за образователната интеграция на децата и учениците, и съхранение и развитие на тяхната идентичност. За целта е необходимо да се реализират политики за преодоляване на обособяването на децата и учениците в групи и паралелки, когато са записани деца и ученици с различна етническа принадлежност, ориентиране на обучението към работа в мултикултурна група и клас, като същевременно се повиши интеркултурната компетентност на всички участници в образователния процес. Там, където е необходимо, следва да се предоставя допълнително обучение по български език, като паралелно с това се осигурява възможност и за обучение по майчин език.

Достъп до качествено образование за деца и ученици със специални образователни потребности.

Междусекторният подход, разработването и изпълнението на политики на национално, регионално и общинско равнище следва да осигуряват приобщаващо образование за децата и учениците със специални образователни потребности чрез:

- създаване и ефективно функциониране на достъпни центрове за подкрепа за личностно развитие, предоставящи адекватна подкрепа за всяко дете и ученик;
- развитие на капацитета на учителите от общообразователните училища и детските градини за работа с децата и с учениците със специални образователни потребности, както и на специалистите, работещи с деца и ученици за прилагане на единна методика за оценяване на образователните им потребности;
- изграждане на педагогическа и специализирана подкрепяща среда за всяко дете и ученик за осигуряване на приобщаващото образование.

Модул 2: Инструменти за развитие на креативността

План на модула

Обучението ще се фокусира върху различните дефиниции на креативността, формулирани от различни експерти. Специално внимание ще се постави върху креативния човек и възможностите за развитие на креативни умения. Ще се използват различни методи и средства за развитие на креативността (Шест мислещи шапки, Мисловни карти, метода 635, мозъчна атака).

Използването на креативността в системата на образованието е съществена част на настоящото обучение. В рамките на тази част ще бъдат разгледани специфични социални, личностни и методически аспекти. Ще се коментират изискванията към хората и специфичната атмосфера, които подпомагат креативния процес.

Не на последно място ще бъдат представени и апробирани методи и техники, които ще подпомагат креативността в учебния процес.

Цел:

Участниците да разширят теоретичните си знания за креативността и приложението ѝ в процеса на обучение, да се запознаят с различни методи и средства за развитие на креативността, и да усвоят умения за използването им в пряката си работа с подрастващите.

Продължителност:

9 учебни часа (разделени на 6 уч. часа теория и 3 уч. часа самостоятелна работа)

Участници:

Обучението ще се проведе в група от 15 участника. Участниците са преподаватели в професионалните гимназии.

Методи:

Обучението е структурирано като групово-динамичен тренинг с личностна насоченост. В основата на използваните обучителни методи е кръговият обучителен процес (активност, споделяне, планиране, обобщаване, преработка), при който се залага на обучение чрез опита (преживяванията), чрез критична самооценка от страна на участниците на собствената им работа и на предизвикана промяна в поведението им.

Разнообразните интерактивни методи и техники, които ще се използват по време на обучението ще позволят на обучаващите да се опрат върху интуицията и опита си, за да могат да анализират алтернативни решения по време на изпълнение на различни роли, проучвания на случаи, дискусии, имитиране на истински ситуации (симулации). В рамките на тренинга ще се използват още демонстрация, групово дискусия, презентация, работа в малки групи и др.

По време на самостоятелната работа, участниците ще разработят урок с използване на креативни методи: 1 страница писмена разработка.

Модулът ще приключи с кратък тест за проверка на знанията.

Обучителни стъпки:

1. Дефиниция и значение на креативността
2. Преглед на креативните методи.
3. Креативната личност. Креативно мислене.
4. Креативността в образованието и обучението.
 - Значение на средата
 - Креативната атмосфера

- Flow ефект
- Личностни аспекти
- 5. Креативната философия на възпитанието според Landau
- 6. Креативни техники
 - Морфологична решетка
 - Мозъчна атака
 - Мозъчно писане
 - Метод 635
 - Мисловна карта
 - Метод на Де Боно (Шест мисловни шапки)
 - Анализ на думите и стимулите

Протичане:

Продължителност	Тема/Съдържание	Методи/техники
00.00 – 00.15	Дефиниция и значение на креативността	Презентация
00.15 – 00.30	Преглед на креативните методи	Презентация
00.30 – 01.05	Креативна личност. Креативно мислене	Самостоятелна работа Групова дискусия Презентация
01.05 – 01.20	Креативността в образованието и обучението	Групова дискусия Презентация
01.20 – 01.35	Креативна философия на възпитанието	Презентация
01.35 – 02.00	Креативни техники	Презентация
02.00 – 02.30	Морфологична решетка Мозъчна атака	Самостоятелна работа Малки групи Групова дискусия
02.30 – 03.00	Метод 365 Мисловна карта	Самостоятелна работа Малки групи Групова дискусия
03.00 – 03.30	Метод на Де Боно (Шест мисловни шапки)	Малки групи Групова дискусия
03.30 – 04.30	Анализ на думите и стимулите	Самостоятелна работа Групова дискусия

СЪДЪРЖАНИЕ НА МОДУЛА

ДЕФИНИЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НА КРЕАТИВНОСТТА

Не е никак лесно да се установи, какво всъщност е креативност. Нито учените, нито практиците са единни по този въпрос. Думата идва от латинското "creare" и може да се преведе като създавам, раждам, успявам. И ако се каже: „Креативност е създаване на идеи“, това няма да е достатъчно. Креативност означава, да създадеш нещо ново. Но ново за кого, за всички хора или само за един определен кръг? Значи и новостта, сама по себе си, не е достатъчна. Аз мога да измисля нещо ново, например раница с перки, с която да прелитам спокойно над всички задръствания, но това в действителност би ли могло да се осъществи?

Обикновено в разговорния език под креативност се разбират различни неща, но най-вече креативността се асоциира с изобретателност или оригиналност, когато става дума за изкуство. Общият знаменател е откриването на нещо ново. Креативността в по-широк контекст обхваща както креативния процес, така и креативния продукт, а също и креативните хора.

Намира ли креативността приложение във всички области на живота? Може ли креативността да допринесе за развитието на личността и има ли връзка с наличието на социална компетентност? Има ли креативността позитивно влияние върху цялостното развитие на обществото? Има ли смисъл да се подпомага креативния потенциал и по този начин да се задържат подрастващите, респективно възрастните по-дълго в образователната система?

От гледна точка на настоящата тема, поставените по-горе въпроси биха могли категорично да получат положителен отговор.

Основният въпрос, на който търсим отговор в този модул, е:

Как креативността би могла да бъде насърчавана в системата на образованието?

В началото ще разгледаме описанието на термина „креативност“.

В последствие в центъра на работата ще поставим креативния човек.

Третата част се занимава с креативността в образованието. Разработени са различни аспекти – среда, личност, методики. Описано е благоприятното отношение на включените в процеса, както и подходящата атмосфера.

В четвъртата част са описани методи и техники, които подпомагат обучаемите и активизират и разширяват тяхната креативност.

Ето няколко дефиниции за креативност:

„Една идея се приема в дадена социална система за креативна, когато в определена ситуация тя е нова или съдържа нови елементи, и когато се възприема като разумно решение на определен проблем.“ (S. Preiser)

„Креативността е използването на творчески разсъждения и интуиция за създаването на полезно ново, което би могло да се разбира и като съществено подобрене на нещо вече съществуващо.“ (Victor Scheitlin)

„Креативност, това са пърханията в главата.“ (Malte W. Wilkes)

„Креативност е способността да се достига до ново и необичайно, но все пак практично и по някакъв начин обогатяващо решение на един проблем, т.е. създаване на нещо ново, което го е нямало досега.“ (P. Gamber)

„Под креативност аз разбирам способността да разчупиш оковите на старите идеи и да развиеш нови.“ (E. de Bono)

Виктор Шайтлин различава две основни форми на креативност: експресивна креативност и операционална креативност. Експресивната креативност се занимава със специфичното художествено оформление на произведенията, за което са необходими чувство за естетика и форма, духовно-душевна или също особена езикова способност за изразяване; докато операционалната креативност се занимава с новаторските процеси (иновации) в социо-техническата система от фирми и организации, т. е. продуктови, поведенчески и социални иновации.

Креативността изисква идеи и мисловни процеси, които се различават от обичайните и конвенционалните. (Landau, S.32).

Конвергентното мислене е описано като репродукция на очаквани отговори и механично приложение на наученото в нови проблемни ситуации. Дивергентното мислене е повлияно от фактори като сръчност, гъвкавост и оригиналност. (Cropley, 1982, S.14 ff.)

Експертът по креативност Шиксенмихали (Csikszentmihaly) различава два вида – „малка“ и „голяма“ креативност.

Малката креативност е описана като елемент на ежедневието, който е резултат на действието на нашия ум, като например изработването на оригинални декорации.

Голямата креативност е процес, чрез който се променя символичния домейн (например в изящните изкуства, физиката, архитектурата....)

Креативността е резултат от интеракцията на три елемента, които образуват система (системем модел):

- 1.Културата, която обхваща символичните правила;
- 2.Индивида, който създава нещо ново в своите символични домейни;

3.Средата, която разпознава, признава и оценява новото. (Csikszentmihaly, 1996, S. 19);

Дефиницията на креативността на Шиксенмихали се базира на системното обяснение на креативността. За автора, креативността се случва не само в главата на хората, но също е имплементирана в социокултурен контекст.

Да се опитаме да погледнем на въпроса, какво всъщност е креативността, от една друга гледна точка. Малте В. Вилкес определя три критерия за креативност:

1. Плавността на мислене, т.е. броя генерирани идеи за определено време,
2. Гъвкавостта на мислене, т.е. броя идеи, които могат ясно да бъдат разграничени една от друга или
3. Броя на категориите, оригиналността на мислене.

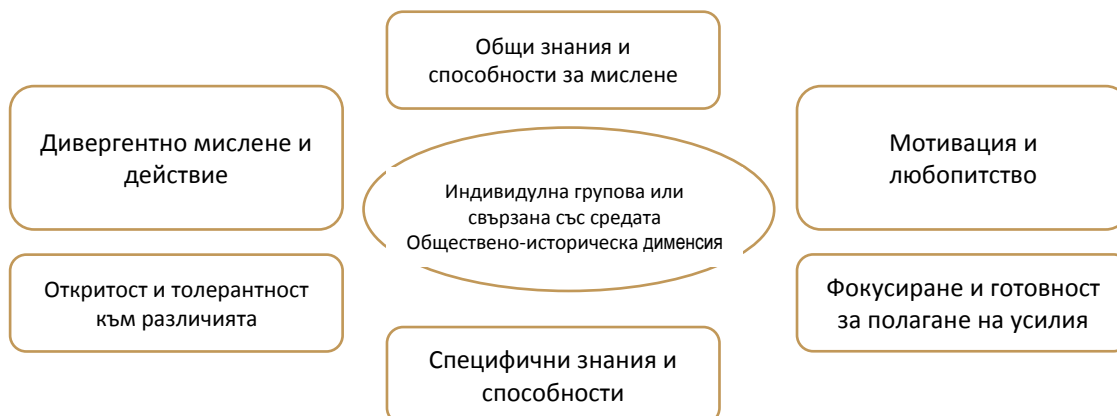
Докато първите два критерия лесно могат да се проверят и резултатите при другите хора, които изпълняват еднакви работни задачи, лесно могат да бъдат сравнени, то въпросът отнасящ се до оригиналността е изключително сложен. Тук човек би следвало да се запита: оригинално за кого? Оригиналността винаги се отнася до точно дефинирана група от хора. Това, което например е оригинално за един мениджър, би могло да се възприеме от човек, разработващ реклами, за твърде скучно. И обратно, за хората на изкуството много неща в сферата на рекламата не са оригинални, докато рекламните специалисти ги намират за оригинални. С други думи креативността винаги е свързана със средата, ситуацията и хора от собственото обкръжение. Човек, който живее сам, не може да бъде креативен, тъй като всичко, което той прави, ще е за него нормално. Само другите могат да установят, дали нещо е ново или оригинално.

Да подложим тази дефиниция още веднъж на проверка, поставяйки си въпроса, как биха изглеждали нещата с креативността, ако един от трите критерия отпадне: Ако някой генерира много идеи, но все едни и същи, то тогава за нас той няма да е креативен. Разнообразието на идеи се приема за креативност. Също и човек, който има много идеи, но в основата си те съдържат вече познати факти, не възприемаме за креативен. А някой, който години наред размишлява над даден въпрос и най-накрая достигне до страхотно откритие, би могъл да регистрира патент за него, но ние никога не бихме смятали този човек за креативен. Бихме го определили като човек, обичащ да мисли и работи над нещо или като любител, майсторящ различни неща. Креативността не е свързана само с оригиналността.

Благодарение на тези обикновени размишления може да се забележи, че креативността е съвкупност от плавност, гъвкавост и оригиналност.

ПРЕГЛЕД НА КРЕАТИВНИ МОДЕЛИ.

Компонентен модел на креативността на Урбан (K. K. Urban)

Oswald 2004, S.51; Grafik: Gruber Harald

Урбан изхожда при своето представяне на креативността в компонентен модел не само от когнитивна гледна точка, но също така и от позицията на теориите на личността. За изясняване на своите модули той задава множество въпроси към всеки един от компонентите. (Palmsdorfer, 2007, S. 27)

Компонент 1: Дивергентно мислене и действие

- Въпросът произволен и желан ли е?
- Стават ли обучаемите чувствителни и влиятелни към заобикалящия ги свят?
- Задават ли се отворени въпроси?
- Предлага ли обучението оставени отворени фази, пътища, цели и продукти?
- Приема ли се използването на „нестандартни“ начини за работа и решения, респективно оценява ли се оригиналността?

Компонент 2: Общи базисни познавателни и мисловни умения

- Анализират и контролират ли се структурите на учебните предмети и свързаните с това въпроси?
- Дават ли се отговори на въпроси, започващи със „защо“? Желани и оспорвани ли са тези въпроси?
- Приемат и насърчават ли се оценката и критиката?
- Поставя ли се фокусът при изучаване на новото върху процеса на учене, а не само върху резултата?

Компонент 3: Специфична познавателна база и специфични способности.

- Предлага ли обучението възможност за развиване на индивидуалните интереси на обучаемите и могат ли тези интереси да бъдат вградени в обучението?
- Стимулират ли се тези специфични интереси?

Компонент 4: Фокусиране и желание за работа

- Оценяват ли се положително желанието за работа и приноса при поставянето на задачата?
- Насърчават ли се участниците да разпознават и избягват отвличането на вниманието?
- Съществуват ли конкуренция и задачи, които да улесняват и насърчават по-дългосрочни дебати?

Компонент 5: Мотиви и мотивация

- Избягват ли се повторения, които не са необходими за обучаемите?
- Може ли мотивацията и любопитството да се развива и насърчава чрез независимо и самостоятелно учене?

Компонент 6: Откритост и толерантност към неопределеността

- Свързани ли са обучението и живота?
- Как се подхожда към заблудите и грешките?
- Как се процедира с хумора и стреса?
- Има ли в обучението място за фантазия?
- Резултатите окончателни ли са?

С това структурирано задавано на въпроси, Урбан поставя основите за самонаблюдение и наблюдение на другите, които могат да се използват за проверка на нагласата за ориентирано към креативност обучение по всяка една специалност. (Urban, 2004, S. 100)

КРЕАТИВНАТА ЛИЧНОСТ. КРЕАТИВНО МИСЛЕНЕ.

В тази част се поставя акцент върху характеристиките на творческата личност.

Пример за характеризирание на креативните хора са „Десетте автентични белега на Шиксенмихали“. Наречените от него „двойни“ характеристики са в отношение на напрежение помежду си, но не са взаимоизключващи се.

Креативните хора:

- Притежават много физическа сила и енергия, но често са спокойни и отпуснати;
- Наивни са и в същото време са обиграни;
- Притежават чувство за отговорност от една страна и независимост от друга;
- Превключват между въображение/фантазия и изградено чувство за реалност;
- Интровертирани и екстравертирани са;
- Носят в себе си противоречиво отношение на смирение и гордост;
- Избягват и търсят по определен начин възложените им от средата фиксирани роли и поведения;
- От една страна са бунтовни и настъпателни, а от друга традиционни и консервативни;
- В креативния процес се движат между страстта и обективността;
- Емоционално нестабилни са. От една страна чувстват тъга и болка, а от друга радост. (Palmsdorfer, 2007, S. 32)

Креативното мислене е свързано с приемането на различни роли. Американецът Роджър ван Оех е описал отделните стадии, през които преминава разрешаването на проблема, чрез различни роли, в които трябва да се възплати човек, ако иска да е успешен и креативен.

Ван Оех различава следните роли:

- Изследовател
- Творец
- Съдия
- Боец

	Когато търсите нова информация, Вие се превръщате в изследовател
	Когато оформяте материала за новите си идеи, Вие се превръщате в творец.
	Когато проверявате съдържанието на идеята, Вие се превръщате в съдия.
	Когато прилагате на практика Вашата идея, Вие се превръщате в боец.

Фиг. 1 Четирите роли в креативния процес на мислене

Роджър ван Оех нарича тези четири роли също „нашият креативен екип“. Те обаче не се изпълняват в същата последователност при разрешаването на всеки проблем. Така например творецът може да помоли изследователя за по-точна информация около проблема, или боецът да обясни на съдията какво може да се постигне и да го помоли още веднъж да провери развитата идея. Ще Ви се наложи да преминавате от роля в роля по няколко пъти, ако искате да решите даден проблем сам и то по креативен начин, или пък във Вашата група за разрешаване на проблема тези четири функции ще трябва да бъдат изпълнявани от различни членове. Вие ще забележите, коя от тези роли най-добре Ви пасва и коя е необходимо да развиете повече.

КРЕАТИВНИЯ ПРОЦЕС И НЕГОВИТЕ ФАЗИ

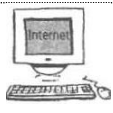
При описанието на четирите креативни роли със сигурност сте забелязали, че тези четири роли се отнасят за различни фази, през които трябва да премине процеса на креативното разрешаване на проблеми. От многото описания на учените, от изследвания на креативността, но и от докладите на мениджъри и основатели на фирми ние знаем, че креативните решения като че ли се появяват от нищото, но те са предшествани най-често от дълъг, отнемащ много време процес и че решението първо е скицирано чрез конкретна идея, но то никога не е окончателно открито и реализирано.

В доклади, отнасящи се до креативния процес, почти винаги могат да бъдат идентифицирани следните елементи:

- интензивно занимаване с даден проблем;
- видимо отстраняване на ядрото на проблема, поглед от друга гледна точка;
- спонтанното появяване на дадена идея;
- разглеждането на тази идея;
- реализиране на предложение за разрешаване на проблема.

Тези елементи се разглеждат в литературата като различни фази на креативния процес и са систематизирани във фазови модели на креативността. Тук също е необходимо да бъде описан един такъв фазов модел, който съдържа тези елементи. Става въпрос за идеален модел: в практиката може да се правят скокове между тези фази, това означава че можем да прескачаме някои фази, а да се връщаме на други вече преминати.

Креативния процес

				
Проблема- тизиране	Проучване	Инкубация	Илюминация	Разработване

Фиг. 2 Фази на креативния процес

Във фазата на проблематизиране се назовава проблема, прави се първи опит за неговото описание и се формулират задачите, които трябва да бъдат разрешени на първи етап.

Във фазата на проучване проблемът бива съвсем точно описан. Събират се наличните аспекти и детайли, за да могат всички членове на екипа за разрешаване на проблема да успеят да вникнат в него. На база на този точен анализ би могло да се направи евентуално нова формулировка на проблема, която да е насочена точно към неговия основен аспект.

По време на инкубационната фаза, човек се дистанцира от проблема, отрича го или се освобождава от обичайното схващане за него, за да може по този начин да достигне до оригинална идея. Тази фаза е малко позната и изследвана. Тя винаги се определя обаче от творци и учени като особено важна, тъй като именно тук се появява търсеното ново.

Във фазата на илюминация инкубационната фаза достига до своя увенчан завършек. Тук вече многото картини, асоциации, мисли и т. н. се оформят в идея. Тя най – често се появява съвсем спонтанно (АХА-преживяване). Тази фаза обикновено се случва случайно, изненадващо и съвсем непланирано.

По време на фазата на разработване намерените идеи за решения се подлагат на оценяване. Тук се проверява, дали и как тези идеи могат да бъдат реализирани. Често те трябва да бъдат допълвани, за да се постигне ефективно разрешаване на проблема. Тук систематично се разработва реализуемата основа на решенията.

ЛАТЕРАЛНО МИСЛЕНЕ

Латералното мислене е път, извеждащ ни от блокадите на мислене. Понятието е наложено от американеца Едуард де Боно през 60-те години. Де Боно е на мнение, че проблемите могат да бъдат успешно разрешавани, когато човек се освободи от собствените, ограничаващи го модели на мислене и съзнателно предизвиква промени във възприемането и посоката на мислене. Той предлага да застанем настрана и спокойно да размислим, да потърсим допълнителни и обиколни пътища. Този начин на мислене той нарича латерално мислене. Латералното мислене е противоположността на вертикалното, логично мислене. Изхожда се от това, че опитът е съхранен под формата на определени клишета. Вярно е, че тези клишета улесняват ежедневието, но те също така и често са пречка за развиването на нови идеи. За латералното мислене де Боно е обобщил няколко техники на мислене, чрез които е възможно да се преодолеят клишетата в мисленето:

- преформулиране на проблемите и на база на тези нови формулировки търсене на решения. Формулирането на проблемите указва посоката за намиране на решението.
- Разменяне на понятия при поставянето на проблема или въвеждане на напълно нови понятия.
- Съмняване в предпоставките. Де Боно предлага, предположения и предпоставки, които безпричинно присъстват в дефиницията на проблема, последователно да се поставят под въпрос. За тази цел познатият детски въпрос „Защо?“ е много подходящ.
- Поставяне под въпрос изобщо на целия проблем.

- Откриване на доминиращата идея. Тук става въпрос за водещата идея, която стои зад всяка информация. Тези водещи идеи най-често ни отвеждат в определена посока и по този начин се възпрепятства откриването на наистина новите идеи.
 - Дискутиране на проблемни ситуации, които дори не съществуват. Ние често имаме толкова много предварителни хипотези относно дадена проблемна ситуация, че бихме могли напълно да я елиминираме, задавайки си въпроса „Какво би станала, ако...?“.
 - Оформяне на наличните, познати модели в по-малки, частични модели. Така първоначалният модел би могъл да бъде реорганизиран.
 - Формулиране на проблема по противоположен начин. Прави се опит в противоположността на проблема да се открие нова идея.
- (Czichos, 1993, стр. 232)

Негативните аспекти на креативната личност са описани в студия от Ochse и Richards.

Според статистиката 35 % от поетите и художниците, 30% от писателите, 25% от математиците и 40% от философите страдат от психози.

КРЕАТИВНОСТТА В ОБРАЗОВАНИЕТО И ОБУЧЕНИЕТО.

а. Значение на средата

Средата би следвало да дава възможност, а не да създава пречки. За създаването на среда на ученето е валидно, че самото обучение би следвало да включва възможно най-много фактори, изискващи креативност. Един такъв фактор е проектноориентираната работа, в която обучаемите трябва да използват директно своята креативност (напр. изработване на поставка на мобилен телефон от метал в практика, свързана с металообработка).

б. Креативната атмосфера

Атмосферата принадлежи към онези фактори, които не могат да бъдат измерени но са важни за изпълнението и постигането на цели на всички креативни процеси. Същото се отнася и за настроението. Атмосферата макар, че не може да се измери, се усеща. Факторите, които ѝ влияят са:

- Голяма хомогенност на групата.
- Отношение с респект един към друг.

При благоприятен случай обучаемите би следвало да са освободени от страх и стрес, и да могат да работят без притеснение за наказания.

Учителят сам показва необичайни мисли и продукти вместо да не ги одобрява и при необходимост предотвратява негативно отношение от страна на други участници.

При креативното мислене става дума да се „оставиш на течението“, за да може да се получи мисловен поток. Хумора и доверието помагат за това.

Критиката е конструктивна. Учителят се отдръпва назад при креативния процес и насърчава участниците да поставят въпроси и помага при отговорите.

Обучителят подкрепя участниците да реализират идеите си и да произвеждат продукти, както и да разработват свои прототипи.

Постигането на добра работна атмосфера е ново изискване за всеки преподавател/обучител.

с. Ефект на потока (Flow effect)

Михали Шиксенмихали се счита за баща на „преживяването на потока“. Този феномен се описва като състояние, при което изпълнявайки дадена дейност си се вгълъбил до такава степен, че изглежда нищо друго вече няма значение за теб. Едно състояние на щастие, при което физиологичните потребности също не са от значение, както и средата. Пространството и времето не могат да служат като координати за човека, който е в „потока“. Шиксенмихали се занимава от години с преживяването на щастие. За него щастиято не е нещо, което се случва или изпълва хората, защото някакви приемливи случайности действат едновременно, а е състояние, което всеки един човек трябва да култивира сам за себе си. Схващанията му са близки до тези на Виктор Франкъл, който също смята, че щастиято и успеха не могат да се преследват, а трябва да се случват. (Csikszentmihalyi, 2003, S.14).

Чувството на поток трябва да се случва във всяка една област, когато степента на концентрация и необходимото желание за работа съответстват. Тогава потокът може да бъде описан като „хващане на вълната“.

Целта е да останеш по-дълго в потока. Шиксенмихали описва една позитивна верижна реакция, в която потокът и здравата работа водят до успех. Научаването в следствие на потока се появява лесно, въпреки, че понякога се съпровожда с тежки физически натоварвания или дисциплинирани умствени дейности. Успехът върви заедно с чувството за щастие и повишава самооценката. (S.79)

Шиксенмихали описва чувството за потока като собствено научаване (автотелическо [autos (гр.) Аз, telos (гр.) Цел]. Той дефинира това автотелическо научаване като самодостатъчно научаване, в което не става дума за търсене на предимства, а по-скоро за нещо, което е резултат на собствената воля.

Мария Монтесори нарича това състояние „Поляризация на вниманието“. За да може да се активира потока в процеса на обучение е необходимо да се поставят подходящи задачи, респективно изисквания, които са в допълване с интересите или дарбите на личността.

d. Личностни аспекти (Креативната личност)

За поведението на подрастващите от години съществува терминът „поведенчески креативен“ или „поведенчески оригинален“ като синоним за поведението на деца, които чрез техните креативни идеи, неочаквани от учителя, не водят до нищо добро.

През 80-те години на 20-ти век от обучаващите се е изисквало да бъдат внимателни към нахалните и палави деца, за да не им ограничат креативността. Много от преподавателите не са приемали гледната точка, че неприемливото поведение може да бъде обяснено с креативността. Погрешно е да се приеме, че креативният участник е непременно смущаващият и всеки смутител на реда е задължително с творческа нагласа.

Разграничаването на креативното поведение от неприемливото поведение е доста трудно. За учителите да се справят с предизвикателството да не бъдат провокирани чрез задаването на дивергентни въпроси, предлагането на алтернативни решения или различното разбиране на дадена материя, а в зависимост от ситуацията да насърчават такива „нестандартни мисли“ е доста често трудно за постигане изискване.

Креативният учител....

- Е в състояние да реагира гъвкаво на неочакваното и изненадващото.
- Не се чувства непосредствено провокиран от провокативни въпроси и не се чувства застрашен от тяхното поставяне.
- Отнася се сериозно към въпросите на участниците.
- Учи обучаващите да се справят с грешни стъпки и свързаните с тях фрустрация, и не ги подтиква към постигане на бърз успех.
- Дистанцира се докато идеята на обучаващите не е формулирана и разработена. (Cropley, 1982).

КРЕАТИВНАТА ФИЛОСОФИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО СПОРЕД ЛАНДАУ (ERIKA LANDAU)

Ерика Ландау е една от пърните жени, които се занимават с креативността и публикуват на ясен език резултатите от изследвания и случаи в тази област. Нейното кредо би следвало да се разбира като призив за възпитание, което стимулира креативността, приложимо във всички области и възрастови групи *Индивидуализъм вместо конформизъм:*

При всеки подрастващ най-напред се откриват способностите и силните страни, и в истинския смисъл на думата се оспорват. Средата на подрастващия и най-вече възпитанието позволяват на участниците да са такива, каквито могат и не такива, каквито те би следвало да бъдат.

От познато към непознато.

Изходна точка на ученето е познатото. Така се дава възможност на детето да открива непознатото Ново, но без да загуби сигурността си.

Радост от процеса, а не само постижение.

Ландау смята, че радостта от интерактивния, креативен процес с останалите участници не е единствено кратка радост от успеха. Подрастващият преживява удовлетворение чрез процеса.

Въпроси, не само отговори и факти.

Ако фантазията през цялото време отсъства от учебния процес, ако креативността се потиска, то обучението се свежда само до представяне на информация. Ученето би следвало да е постоянен процес, при който се свързват знания, умения и сила на въображението.

Интердисциплинарно, а не само тясно категоризирано мислене.

Колкоколкото повече компоненти на нашето мислене и поведение са включени, толкова по-креативен е нашият начин на мислене. Задача на възпитателите е да се подпомага този процес.

Ориентираност в бъдещето.

Чрез креативно задаване на въпроси, които изхождат от настоящето, учителят разяснява пред обучаемите значението на бъдещето.

Учене чрез игра.

Ландау вижда в играта един креативен подход към ученето и възможност за пренасяне в живота. Играта, като мотор на детския потенциал, развива фантазията, интуицията, спонтанността и хумора, но също и усвояването на знания. От играещи децата стават играещи възрастни, които експериментират и се учат от грешките си.

Социално, а не индивидуално мислене.

Целта е засилване на социалното съзнание, поемане на социална отговорност и предизвикване на социално и политическо мислене. (Landau, 1984, S.85)

Кропли говори за „антикреативните аспекти на обучението“. Тези аспекти са описани по-долу. Те показват забележимо съвпадение с критериите на Ландау:

- Едностранчиво подчертаване на „правилното“
- Оценяване отвън
- Нетърпение на обучаващия
- Натиск за съобразяване
- Строго разделяне на работата от играта (Cropley, 1982, S.112)

КРЕАТИВНИ ТЕХНИКИ

Тук са описани някои насърчаващи креативността техники и методи. Всеки метод изисква определени знания, мотивация и не на последно място опит. Описаните по-долу техники съществуват от около 50 години и се прилагат в обучението и преподаването. Това е само една малка част от креативни техники. В специализираната литература са описани стотици различни техники.

а. Морфологична решетка

Морфологичната решетка е креативен метод на мислене, открит от швейцарския физик Цвики (Zwicky (1898-1974). Основната идея на метода според Цвики е да се тъсят систематично комбинации за разрешаване на проблемите.

При това могат да се изпробват дори на пръв поглед изглеждащи безмислени комбинации, които преди това никой не е правил. Това го прави един от основните елементи на креативността и на подпомагащите креативността техники.

Методът използва т.нар. „морфологична решетка“. Морфологичната решетка, наречена още и решетката на Цвики, се използва и до днес в икономиката за търсене на решения. Методът е относително прост и изисква само хартия и маркери. Предложенията и идеите на участниците се вмъкват в матрица на бяла дъска или флипчарт, и се дискутират в рамките на групово дискусия. Цел на техниката е да се намерят различни решения на задачата, да се развият нови комбинации и да се визуализират систематично решенията.

Практическо приложение в обучението:

Участниците в събитие за професионално ориентиране получават задание от наставника да конструират транспортно средство. В подготвителната фаза подрастващите обсъждат в малки групи много възможности. В този случай визуализиране чрез матрица е много полезно.

Тема: „Изграждаме транспортно средство“

	1	2	3	4
Материал	Хартия, картон	Дърво	Елементи	Стиропор
Колелета	0	4	3	Повече от 4
Функции	Да носи тежести	Да превозва пътници	Да копае	Да придвижва на ролки
Задвижване	Електромотор	Батерия	Без	С въже
Допълнителни комбинации	Да повдига	Да плава	Да се използва като трезор	Да намалява шума
Покритие	Боядисано	Небоядисано	Лакирано	С алуминиево фолио
Големина	Модел	Кашон А4	Щайга	Кашон за телевизор

Grafik: Palmstorfer, Brigitte 12.05.2007

Самостоятелното оценено обучение и работа в малки групи прави възможна подготовката на реалния детайл. И тук социалното учене е от значение, успоредно с насърчаването на креативността.

б. Мозъчна атака

Брейнстормингът е креативна техника, която е подходяща за групи. Предимството на тази техника е краткото време за прилагане и подготовка, и бързият резултат.

Брейнстормингът е креативна техника, с помощта на която се търсят нови подходи за решение на конкретен проблем. При това наученото би трябвало да се свърже по такъв начин, че да се пренесе в рамките на проблемно поле и да се потърси ново (иновативно) решение.

Протичане на мозъчна атака

За да има използваеми резултати след мозъчната атака, препоръчваме следните стъпки:

- Представяне на проблема
- Най-напред на участниците се описва проблемната ситуация: Какви идеи се търсят?
- След това темата би следвало да се ограничи. Добре е да се изключат теми, които при предишни проучвания са идентифицирани като неработещи.
- В началото накратко се припомнят правилата за мозъчна атака.

Протичане

Споделете мислите си свободно: Всеки записва своите мисли по избраната тема.

След индивидуалната работа вече може да се работи на голям лист. Можете като в мисловна карта да свържете близки теми.

Участниците споделят само своите мисли. Това не означава, че не биха могли да се вдъхновяват помежду си.

Дискусия

След това отделните идеи се дискутират в групата. Идеята е да се разшири и обогати темата.

При дискусията е от особена важност тя да е открита и без ограничения. Все още е рано за критики.

Идеите би следвало да се групират и да се свързват с подобни теми.

Оценка

Накрая се оценяват предимствата и недостатъците на отделните идеи. В идеалния случай всяка част би следвало да бъде оценена накратко, за да може по този начин да се даде възможност на участниците да вземат обосновано решение на база на всички информации. Оценката завършва с гласуване.

Гласуване

Всички идеи се изписват на табло.

Всеки участник има три гласа.

За всяка идея могат да се дадат до три гласа.

5-те идеи с най-голям брой гласове са онези, с които продължава да се работи.

За да има постигнати резултати, а не само идеи, би следвало да се обсъдят следващите стъпки.

Какво трябва да се направи? Това изцяло зависи от начина на поставяне на проблема. Може да се направят допълнителни изследвания или проектиране на прототип, или подготовка на предложения. Най-важните участници би следвало да се срещат периодично и да се информират за напредъка.

Правила в мозъчната атака

За да може мозъчната атака да доведе до полезни резултати, участниците трябва да следват определени правила.

Респект – всеки участник може свободно да изрази своето мнение, без да бъде прекъсван. Мнение по конкретни идеи могат да се дискутират отделно, извън мозъчната атака.

Всяко мнение е важно, което означава, че всеки участник в мозъчната атака може (и трябва) да участва. Не трябва да има доминиране. Не бива времевата рамка и процеса да бъдат насилствено ограничавани и за една хубава идея в процеса на търсене на идеи може да се отдели повече време, отколкото за дискусия

Рамкови условия

При повече от 7 участници групата трябва да се раздели на 2.

Всички идеи и мнения трябва да бъдат записани, за да не се загубят резултати.

Продължителността е от 8 до 15 минути. Мозъчната атака не трябва да бъде прекъсвана. В края се споделят резултатите от малките групи.

Като работен материал са необходими лист и химикал за всеки участник.

Всеки участник описва своите мисли, а модераторът ги записва на флипчарт.

Заклучение

Най-голямото предимство на мозъчната атака е краткото време и голямото количество резултати. Спазвайки правилата могат да бъдат въввлечени и по-тихите участници. А най-големият недостатък е, че е трудно да се овладеят приказливите. Ако един кръг започне със самостоятелна работа, то и по-тихите участници ще могат да споделят своите идеи.

с. Мозъчно писане

Креативното мозъчно писане е много близко до брейнсторминга. И при двата метода се търсят креативни идеи, на база на мисли, които идват спонтанно в съзнанието. Една важна предпоставка за успеха на този подход е да се създаде подходяща среда без натиск и стрес.

Ядрото на брейнстормингът е откриването на идеи в група, което често е трудно за по-затворените участници. При мозъчното писане всички участници работят самостоятелно и могат на спокойствие да развият своите мисли.

Какво включва подготовката и протичането на този метод може да се види накратко в следващите 5 съвета.

5 съвета за успех

Избирате тема, която е формулирана като проблем. Избирате първоначално понятие, напр. „недоволен клиент“.

Необходими ви са лист и химикал, за да запишете темата в средата на листа.

Записвате всички мисли по темата за около 5-12 минути.

Паралелно мислите за мерки, които биха могли да бъдат полезни.

Обсъждате вашите идеи от мозъчното писане и следвате стъпките към успеха.

При мозъчното писане можете също да правите размяна и това даже е желателно. Въпреки това всеки работи най-напред самостоятелно за генериране на идеи. Това дава възможност да не се пренебрегне никоя идея и да бъдат въввлечени по-пасивните участници.

Правила

При мозъчното писане или мозъчната атака на практика не е необходимо модерирание.

Мястото за критика е общата дискусия (стъпка 5).

При дискусията трябва да се съблюдават обноските и правила, всеки принос е важен.

Идеите могат да се споделят свободно и да се допълват.

След дискусията всички появили се идеи се оценяват.

Употреба на мозъчното писане.

Мозъчното писане може да се прилага в различни форми, напр. като основа на метода „6-3-5“.

Предимството на мозъчното писане пред брейнсторминга е, че се генерират повече идеи и в същото време участниците имат възможност за равно участие. Резултатите от мозъчното писане могат да се онагледят чрез мисловна карта и да се изследват.

d. Метод 635

Методът 635 е креативна техника, с която се генерират идеи за решаването на конкретен проблем. При тази техника имате гарантирани креативни идеи. Участниците работят „акордирано“ – 6 участника трябва да имат 3 идеи за 5 минути. Накрая листите се разменят между участниците. При събирането на идеи можете да търсите количество или да се задълбочите около някои идеи. По този начин се събират нови идеи и в същото време се доразвиват старите.

Протичане на техниката.

Необходими са ви листи и средства за писане. Най-добре преди семинара да се разработи таблица за метода 635. Разделете листа на пет колони и 6 реда. Накрая съберете 6-те участника в едно приятно и креативно обкръжение.

Методът 635 може да се проведе по различни начини. В зависимост от въпроса или предизвикателството би трябвало да се избере подходящия начин на провеждане.

Метод 6-3-5				
Проблем:				
№	Име	Идея 1	Идея 2	Идея 3
1				
2				
3				
4				
5				
6				

Възможност

В случай, че искате да детайлизирате няколко идеи, този вариант е правилният избор. Дефинирайте най-напред 3 въпроса, респективно предизвикателства-

Всеки участник работи в таблица, като дава три отговора на трите въпроса за своите идеи.

Всеки има за своите 3 идеи по 5 минути, след което листите се споделят в кръга.

Сега е ред да се отговори на въпросите за идеите на останалите участници.

Идеите се разменят до тогава, докато 6-те реда са запълнени.

Като резултат имате различни решения за всичките три идеи.

При този метод не е необходим модератор.

Втора възможност

Разликата с горепосочения вариант на метода 635 е, че се генерират много идеи, но не всички могат задълбочено да се разработят.

Протичането е както по-горе, но има разлика, че не се поставят 3 въпроса, а 18 въпроса.

Идеята на предходния човек не се доразработва, а се отговаря на въпросите от своя гледна точка.

При поставяне на въпросите трябва да се внимава при формулирането им.

Обобщение на метода 635

Предимство на метода е, че без голяма подготовка може много бързо да се генерират необходимите идеи. Позитивно е, че всеки от участниците трябва да има своя принос и така се гарантира участието на всички. Техниката е разработена през 1968 г. от проф. Бернд Рорбах. (Prof. Bernd Rohrbach)

Тази техника се използва доста често в предприятията, защото е прагматична и води до конкретни резултати. Методът има много силна обвързаност с целта, идеите гарантирано са обработени от всеки участник. Така всеки би могъл да допринесе със своята експертиза за общия успех.

е. Мисловна карта

При така наречените мисловни карти се изработва едно дърво на мислите. При тази техника, изхождайки от една тема/дума се образуват връзки. Има различни начини за създаване на една мисловна карта. Тя може да помогне да се структурират и илюстрират конкретни мисли, но може и да е инструмент за генериране на нови идеи.

Протичане

Употребата на мисловната карта е много лесна. Необходими са ви лист хартия и средство за писане и придържане към структурата.

Какво трябва да постигнете?

Искате да покажете всички възможни приложения на продукта?

Искате да сегментирате продукта?

Искате да визуализирате групите по интереси в конкретна фирма?

В центъра поставяте основния термин, който трябва да бъде разчленен. Това може да е вашата фирма, но също и продукт или нещо друго в зависимост от поставената цел. Една след друга се записват категории, както и подкатегории. Отделните категории могат да са в някакви отношения помежду си и това би могло да бъде визуализирано.

Пример

Като пример мога да дам желанието на обувчаря Макс Мустерман да влезе в нова сфера на бизнеса. Но коя? Той решава да използва техниката мисловна карта.

В центъра на листа пише думата „обушар“.

След това записва асоциации около термина, които са свързани с този термин и го доразвиват.

Отправна точка обувчар:

Стартирайки от думата „обушар“ могат да се направят различни разклонения, които са свързани с линии. Целта на мисловната карта е да се изработи мрежа, която свързва близки теми. По този начин можете да откриете нови връзки на близките области.

Използвани материали: изкуствена кожа, естествена кожа, пластмаса, дърво, гума и т.н.

Видове обувки: спортни обувки, бизнес обувки, детски обувки и т.н.

Крака: чорапи, масаж на краката, грижа за краката, стелки и т.н.

Съвети за приложение на мисловните карти

Мисловните карти имат смисъл, ако съблюдавате следните съвети:

Правете възможно най-много връзки.

В края на мисловната карта имате мрежа от близки теми.

Мисловните карти могат да се използват много успешно в група, но тогава са от значение начина на писане. Тази дейност трябва да се поеме от определен човек.

Мисловните карти могат да генерират идеи или да онагледяват теми, използвайте и двете възможности.

За да има прегледност при онагледяването на конкретна тема, записвайте (рисувайте) по-тясно свързаните термини по-близо до изходната дума, отколкото по-отдалечените.

f. Метод на Де Боно (Шест мисловни шапки)

Методът „шест мисловни шапки“ е креативна техника, разработена от Едуард де Боно (Edward de Bono), който е известен като един от първите теоретици на креативното мислене. Той развива метода през 1986 г. При този метод в дискусиата се приемат специфични роли. Предимството е, че проблемът може да се погледне от различни страни.

Начин на протичане:

Този метод не изисква кояма подготовка. Необходими са 6 участници и знания за протичането.

Мисловните шапки се разпределят на случаен принцип. Всеки от участниците поема една специфична посока на мислене.

Понякога има смисъл ролите да се разпределят целенасочено, особено ако някой от участниците е много подходящ за конкретна роля.

След разпределението на мисловните шапки се приема съответната роля и дискусиата започва.

Участниците започват да дискутират поставения проблем и да работят върху решенията.

Разпределение на 6-те мисловни шапки

При този метод най-напред се разпределят различно оцветени шапки. Всеки цвят има съответната характеристика. Разбира се участниците няма нужда да носят шапки. Достатъчно е да се разпределят листчета с цветове.

Участникът с бялата шапка е фиксиран върху фактите и мисли аналитично. Той е ориентиран към изискванията и целите, и се стреми да ги достигне.

Носителят на червената шапка е чувствителен и емоционален човек, стремящ се към хармония.

Много подобен е носителят на черната шапка, която символизира грижа за бъдещи проблеми и търси сенчестата страна и негативните аспекти.

Жълтата шапка се носи от някой, който е оптимистичен и вижда само доброто. Жълтата шапка е противоположност на песимистичната черна шапка.

Зелената шапка е иновативна, има креативни идеи и притежава неконвенционално мислене. Той вижда не толкова проблемите, колкото решенията. За него практиката е на преден план и е действително практик.

Синята шапка е свързана с талант за планиране и организиране. Той се грижи за спазването и гарантирането на реда. Той е по-скоро модератор на проекта и отговаря за това, проектът да е на правилните релси.

Методът на 6-те шапки е обикновена креативна техника, която показва различните гледни точки.

Следващият пример е за „Разширяването на пазара на мобилни устройства“.

В следващия пример става дума за доставчик на мобилни устройства, който планира да представи на пазара собствено устройство. Въпросите, които си задава, са: как да се открие, как ще изглеждат продажбите и комуникацията, и т.н. Дискусиата започва и трябва да бъдат приети следните позиции:

- Проучване на възможностите за произвеждане на екологично неутрален мобилен уред
- Връзки с търговията на дребно и проверка, кои фактори ще повлияят на навлизането на пазара
- Разработване на онлайн магазин, който се откроява с функционалността си
- Емоционално представяне на рекламната кампания
- От дискусиата могат в последствие да се планират следващите стъпки. Както беше посочено по-горе, може да последва анализ

Бяла: Ние трябва да си поставяме цели, да ги проучваме и да усъвършенстваме мерките. Какво е нашето най-голямо предимство (USP), което ни помага в конкуренцията и как бихме могли да го използваме на пазара.

Червена: Ние трябва да проведем промоционални дейности за целевата група и да търсим контакт чрез социалните канали. Нашите клиенти трябва да бъдат в центъра. С една емоционална рекламна стратегия бихме могли да постигнем напредък.

Черна: Конкурентите ни са силни и установени. Ще е много трудно да ги изпреварим. Не вярвам, че това може да се случи. Комуникацията с клиентите (и разпространението) изисква твърда структура за разпространение в мрежата за търговия на дребно. В електронната търговия конкуренцията не е толкова силна, но пък този вид търговия не е много надежден.

Жълта: Супер! В началото трябва да стартираме с енергична кампания и ще постигнем успех. Аз виждам шансове и в електронната търговия. Тук можем да се позиционираме с онлайн-магазин, който се прави сравнително евтино.

Зелена: Ние бихме могли да предложим нови тарифи или някаква добавена стойност. Например бихме могли да акцентираме, че нашият уред е екологосъобразен.

Синя: Добре, както разбирам бихме могли да предложим собствен уред на пазара с посочените от вас особености.

Обобщение на техниката – 6 шапки

Тази техника предлага едно особено предимство – добър цялостен поглед на тематиката. Приемат се важни посоки на мислене, за да може конкретния проблем да се види под лупа от различна перспектива. При разпределението на мисловните шапки трябва да се внимава всеки да получи подходяща роля. След няколко упражнения не би трябвало да е проблемно поемането на различни роли. Техниката е добра възможност за излизане от ежедневието, но в същото време може да помогне да се извлекат препоръки за действие.

g. Анализ на думите - стимули

При този метод се прави опит да се прокарат нови продукти, решения или креативни идеи. Думата стимул трябва да доведе до разпознаване на нови взаимовръзки и взаимозависимости.

Но какво са думите – стимули? Всеки от нас си спомня как се поставя задача в основното училище: напишете история, като използвате следните думи – стимули „спиране на тока, котка, Коледа“. Думите – стимули акцентират върху ключовите послания. Нашият мозък е референтен на преживяни или видяни неща, комбинира ги с нашите мисли и така се появява историята.

Думите – стимули водят до ограничаване на научените примери за мислене и така сме принудени да виждаме нови пътища и да разпознаваме нови взаимовръзки. Така се появяват нови гледни точки и се развиват непривични идеи.

Протичане на един анализ на думите-стимули.

Една дума – стимул трябва да бъде така избрана, че да улеснява креативността в разговора. Освен това вие трябва да се изпратите пред неподозирани взаимовръзки заради случайното избиране на изходните думи.

Стъпки при анализа на думите - стимули

Изберете спокойно и приятно място

Осигурете напитки и нещо за хапване

Участниците се събират и креативният кръг започва

Модераторът поставя проблематиката и обяснява анализа на думите-стимули

Избират се думи-стимули

В рамките на 15 минути участниците търсят решение на проблема

Думите стимули се появяват постепенно.

Намиране на думи стимули

Примерите за анализ на думите-стимули са свободно избрани. Конкретната цел насочва дискусията, затова следващите примери са общи.

Пример:

Намиране на дума-стимул: Вие включвате радиото. Някой друг казва в определен момент „стоп“ и вие избирате последната дума на говорещия по радиото. Тази дума се избира за стимул.

Да бъдеш креативен е важно, но анализ на думите-стимули могат повишат иновативността, креативността и сътрудничеството на всеки“ Стоп

С помощта на анализа на думите-стимули можете чрез асоциации и развиваване на изходната дума „всеки“ да стигнете до иновация или разрешаване на проблем.

Всеки човек има нужда от мобилна комуникация.

Могат да се обединят всички функции – разговор, картина, интернет

Пример 2:

Намиране на дума-стимул: Отворете коя да е книга и и посочете с пръст една дума. Започнете креативна дискусия. В този пример думата-стимул е „Спомен“

Спомените се запечатват в снимки – камера в телефона

Маркетинг: спомени за минали времена, по-ретро дизайн, спечелване като клиенти на по-възрастната генерация

Съвети за анализ на думите стимули

Думи-стимули можете да намирате и чрез разглеждане на изображения. Изберете за темата детайлни картини, пейзажи, градове, животни, природа, техника и т.н. по възможност цветни и нееднозначни.

(www.Kreativitätstechnik.com).

Модул 3: Въведение в предприемачеството

План на модула

Предприемачеството е ключова компетентност, представляваща възможността за превръщане на идеите в действия. Необходимо е в училище да се развиват уменията за учене, да се стимулира инициативността и предприемаческия дух, да се възпитават социалното и гражданско поведение, както и способността за межкултурна комуникация. В тази връзка училището трябва да намери пътищата за свързване на професионалните умения с ефективното им приложение в практиката, да идентифицира подходи и методи за обучение и учене, които да подпомагат развитието на преносимите ключови компетентности, да развиват методи за анализ и оценка на практиките за повишаване качеството на основните умения и благоприятстват развитието на ключовите компетентности, както и да създават и развиват условия за интеграция на Европейски измерения в преподаването и ученето.

Стратегическата рамка за Европейско сътрудничество в образованието и обучението ("ЕТ2020") поставя четири цели (ученето пре целия живот и мобилността да станат реалност; качество и продуктивност/ефикасност; равенство, социална кохезия и активно гражданство; креативност и иновации), които ще са важен принос за изпълнението на стратегията (Europe 2020) за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Напоследък предприемачеството е важна тема на европейско и национално ниво. Интензивно се дискутира проблемът за избор на приемници в бизнеса, обучението и възпитанието в предприемачество, изграждането на нова предприемаческа култура. Ида се

Обучението по предприемачеството означава целенасочено стимулиране на предприемаческа компетентност и начини на поведение – самостоятелност, лична отговорност, самоинициатива, отвореност към новостите. Става дума за предприемачески качества, необходими за успешна в условията на променящ се пазар на труда.

Цел:

Да се запознаят участниците с основните характеристики на предприемачеството, особеностите на личността на предприемача, генерирането, пресяването и оценяването на бизнес идеи, пречките пред предприемачите, като и формиране на умения за консултиране на ученици при разработването на лични планове за развитие като предприемач.

Продължителност:

10 учебни часа (8 теория и 2 самостоятелна работа)

Участници:

Обучението ще се проведе в група от 15 участника. Участниците са преподаватели в професионалните гимназии.

Методи:

Обучението е структурирано като групово-динамичен тренинг с личностна насоченост. В основата на използваните обучителни методи е кръговият обучителен процес (активност, споделяне, планиране, обобщаване, преработка), при който се залага на обучение чрез опита (преживяванията), чрез критична самооценка от страна на участниците на собствената им работа и на предизвикана промяна в поведението им.

Разнообразните интерактивни методи и техники, които ще се използват по време на обучението ще позволят на обучаващите да се опрат върху интуицията и опита си, за да могат да анализират алтернативни решения по време на изпълнение на различни роли, проучвания на

случаи, дискусии, имитиране на истински ситуации (симулации). В рамките на тренинга ще се използват още демонстрация, групов дискусия, презентация, работа в малки групи и др. По време на самостоятелната работа, участниците ще разработят информационна среща, посветена на предприемачеството: 1 страница писмена разработка. Модулът ще приключи с кратък тест за проверка на знанията.

Обучителни стъпки:

1. Въведение в предприемачеството
 - Кои са характеристиките на личността на предприемача?
 - Къде можем да срещнем предприемачи?
 - Какъв е продуктът на предприемачеството?
 - Какво печелим или губим като предприемачи?
2. Теория на предприемачеството
 - Еволюция на понятията „предприемачество“ и „предприемач“
 - Същност на предприемачеството
 - Движещи сили на предприемаческия дух
3. Предприемаческа дейност и предприемачески дух
 - История на българското предприемачество
 - Предприемаческа дейност и предприемаческо поведение
 - Предприемачески процес
 - Субекти на предприемаческата дейност
 - Предприемаческо мислене и действие
4. Пречки в предприемачеството и как да ги преодолеем?
5. Личен план за развитие като предприемач?

Протичане:

Продължителност	Тема/Съдържание	Методи/техники
00.00 – 01.00	Въведение в предприемачеството Кои са характеристиките на личността на предприемача? Къде можем да срещнем предприемачи? Какъв е продуктът на предприемачеството? Какво печелим или губим като предприемачи?	Презентация
01.00 – 02.00	Теория на предприемачеството Еволюция на понятията „предприемачество“ и „предприемач“ Същност на предприемачеството Движещи сили на предприемаческия дух	Презентация
02.00 – 02.30	Предприемаческа дейност и предприемачески дух	Самостоятелна работа Групов дискусия Презентация
02.30 – 03.00	История на българското предприемачество	Групов дискусия Презентация

03.00 – 04.00	Предприемаческа дейност и предприемаческо поведение Предприемачески процес Субекти на предприемаческата дейност Предприемаческо мислене и действие	Презентация
04.00 – 05.00	Пречки в предприемачеството и как да ги преодолеем?	Малки групи Групова дискусия
05.00 – 06.00	Личен план за развитие като предприемач?	Самостоятелна работа Групова дискусия

СЪДЪРЖАНИЕ НА МОДУЛА

ВЪВЕДЕНИЕ В ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО

Напоследък предприемачеството е важна тема на европейско и национално ниво. Интензивно се дискутира проблемът за избор на приемници в бизнеса, обучението и възпитанието в предприемачество, изграждането на нова предприемаческа култура. Ида се Обучението по предприемачеството означава целенасочено стимулиране на предприемаческа компетентност и начини на поведение – самостоятелност, лична отговорност, самоинициатива, отвореност към новостите. Става дума за предприемачески качества, необходими за успешна в условията на променящ се пазар на труда.

Предприемачеството може да се прояви в създаването на нещо ново, чрез предоставяне на услуги, създаване на продукти, или организиране на събития. Човек може да създаде нещо ново, но това не винаги означава, че е създал иновация. Крайният продукт или резултат на предприемачеството е тясно свързана със средата среда, в която той се осъществява и хората, за които се отнася. В този смисъл, крайният резултат от предприемачеството може да бъде удовлетворяване на нужда, самостоятелно проекция, спечелване на уважение, получаване на финансово възнаграждение, повишаване на производителността, рационализиране или удовлетворяване на потребностите на другите хора, и т.н. Предприемачество е комбинация от дейността, упорита работа, идеи и необходимостта да се създават добавени стойности.

- **Кои са характеристиките на личността на предприемача?**

Понятие за предприемач

В икономическата литература най-често се срещат два подхода за характеризирание на понятието „предприемач“:

- Формален
- Функционален.

При формалния подход, предприемачът е собственик, носител на риск. Имат се предвид хората, които създават собствено предприятие – отговарят лично за успеха или провала му, носят риск за това. Те са тези, които влагат производствени фактори (капитал, природен ресурс, работна сила, предприемачески идеи).

При функционалния подход – това са хора, носители на иновации. Той създава ново икономическо благо в широкия смисъл на думата. Той излиза на пазара с нов продукт. Това понятие е много актуално днес – то показва, че предприемаческите умения и на сътрудниците в дадено предприятие са изключително важни.

Предприемачът е човек, който изразходва време, сили, средства за създаване на нещо ново, което притежава стойност, носи финансов, психологически и социален риск, получава парии удовлетворение от постигнатия резултат.

Въз основа на различни проучвания се говори за предприемач-политик, предприемач-индустриалец, предприемач-общественик.

Предприемачът е човек, който:

№	Твърдения	Оценка	Аргументи
1.	Търси начини да усъвършенства светът, за да го направи по-добро място за живеене		
2.	Постига успех, защото вижда шансът там, където другите хора не успяват		
3.	Създава нови предприятия и организации		
4.	Открива възможности и ги реализира		
5.	Развива нови продукти, нови пазари или разработва вече съществуващи предприятия или организации		
6.	Работи за своя сметка		
7.	Поема рискове като инвестира своето време и пари в новаторски идеи		
8.	Изпробва нови методи на управление и организация с надеждата, че ще може да използва дефицитните ресурси по-ефективно от своите конкуренти.		

Да си предприемач означава да правиш не това, което правят другите, и не така както го правят другите.

Чърчил е казал „Някои хора смятат предприемачът за красив вълк, който трябва да бъде убит. Други виждат в негово лице крава, която непрекъснато може да се дои. Малцина виждат в него конят, който тегли каруцата”.

Преди да вземат окончателно решение за създаване на собствен бизнес бъдещите предприемачи трябва да се запознаят с предимствата и недостатъците на предприемаческата дейност, със задачите и отговорностите на предприемачите, с шансовете и рисковете, които стоят пред тях, с възможните бариери и др. Това ще им помогне да направят по-обективна оценка на собствените си силни и слаби страни и да преценят дали ще е по силите и възможностите им да започнат самостоятелна дейност.

- Къде можем да срещнем предприемачи?

Във фирмите, където бизнесмени, създават своя бизнес и го управляват успешно;

В работна среда, където има бизнес ориентирани служители, които се стремят да подобрят своята работна среда;

В свободното време (хора, които организират спортни прояви, екскурзии, или дори подобрения в дома им или градината);

В университетите (например студенти, които избират да учат или работят в чужбина);

В социалната сфера (социално предприемачество в сферата на социалните услуги).

По принцип е възможно да срещнем предприемачи сред много различни групи от хора, а не само сред бизнесмените, които първи идват на ум.

- Какво печели или губи предприемача?

Предприемачеството може да донесе успех, пари, усещане за свобода и независимост, добро чувство на удовлетвореност от постигнатото, но от друга страна, може да отнеме голяма част от свободното време, може да ограничи времето, което отделяме за семейството и приятелите си,

да сложи край на установените стабилност, спокойствие и рутина. Предприемачеството носи със себе си риск, вземане на бързи решения и работа под напрежение. Това също така означава, поемане на отговорност за постигнати резултати на отделни хора, екипи и на цялата компания.

Добре е да се помисли за отговорите на някои общи въпроси, за да се получи ясна картина на предприемачеството, например:

- Трябва ли предприемачите да бъдат изобретатели?
- Човек ражда ли се или става предприемач?
- Иновативни хора ли са предприемачите?
- Хазартни личности ли са предприемачите?
- Работят ли предприемачите напълно независимо?
- Трябва ли предприемачите непременно да имат много пари?

ТЕОРИЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО

Еволюция на понятията „предприемачество” и „предприемач”

“Entrepreneurship” се превежда като „предприемачески дух” или „предприемачество”. Засега няма строга дефиниция за предприемачество, която да е приета от всички икономисти и да е общо приложима.

Съгласно дефиниция на Европейската комисия от 1998 год.:

Предприемачеството е динамичен процес, при който лицата откриват икономически възможности и действат, за да разработят, да произведат, да продадат стоки и услуги. Този процес изисква качества на самоувереност, умения да се поема риск и лична отговорност.

В развитие на теорията за предприемачеството, учени от различни области правят опити за различни интерпретации на понятието с цел да го обяснят по-добре и да дадат възможно най-точната и пълна дефиниция. В определенията за предприемачество се слага ударение върху широк кръг от дейности: създаване на предприятие, използване на нови комбинации, поемане на риск, въвеждане на иновации, осигуряване на капитал и др.

Понятието „предприемач” започва да се ползва в края на XVIII век. От тогава до сега теорията за предприемачеството измина дълъг път на развитие.

В римското право предприемачеството се разглежда като занятие, работа, търговска дейност, а под предприемач се разбира човек, който ръководи обществено строителство.

В средните векове понятието „предприемач” се използва в няколко смисъла:

- Лица, занимаващи се с външна търговия. Един от първите примери за такъв вид предприемачество е пътешественикът Марко Поло. Смята се, че той е един от първите предприемачи, положили основата за търговията между Европа и Китай. Тръгвайки на пътешествие, предприемачът-търговец подписал договор за продажба на стоки. По времена пътешествието си, той е подлаган на различни изпитания и рискове. В края на пътешествието си е бил длъжен да дава голям процент от своята печалба на търговеца;
- Лица, които организират паради, театрални постановки по време на панаири и др.;
- Лица, ръководители на търговски или строителни проекти.

За първи път терминът предприемачество се появява в Универсален търговски речник, издаден в Париж през 1723 год. В него предприемачът е описан като човек, носещ отговорност за дадено производство или за строителство на обект. В качеството на научен термин, предприемачеството се въвежда в началото на XVIII век от Ричард Кантийон (Richard Cantillon).

Същност на предприемачеството

В Центъра по предприемачество към Miami University в Охайо дават следното определение за предприемачество:

Предприемачеството е процес на идентифициране, развитие и реализиране на визиите в живота. Визията може да е новаторска идея, разкрила се възможност или просто по-добър начин да се направи нещо. Крайният резултат на този процес е създаването на ново начинание, формирано при условия на риск и голяма несигурност.

Интересен е Копенхагенският модел на предприемачество, с който предприемачеството се онагледява със зар или куб. Предприемачът трябва да обхване в разсъжденията си цялата структура на зара и да е способен да го обръща на различни страни, ако е в затруднено положение.

Диинсберг казва за предприемачеството, че то : не е само икономическа категория, както и не бива да се свързва поименно с темата за основаване на собствен бизнес. Предприемаческото мислене и поведение може да бъде наблюдавано във всички функционални системи на обществото – в икономиката, в религията, в науката, в политиката, във възпитанието и дори в спорта.

Основното виждане е, че всеки човек може да бъде предприемач.

Много икономисти смятат, че предприемачеството само по себе си е основен фактор на производството, който контролира останалите.

Предприемачеството е особен вид икономическа дейност, насочена към печалба, основана на самостоятелна инициатива, отговорност и иновационна предприемаческа идея.

Предприемачеството изисква:

- Мотив – печалба, самореализация, свобода, независимост;
- Инициатива – търсене, откриване на шансове;
- Лични качества – енергия, упоритост, състезателен дух;
- Минимум собствени средства;
- Пресметнат риск;
- Специални знания и умения.

Това изискване се отнася не само до фазата за основаване на предприемачеството, но и по време на целия му жизнен цикъл.

В най-тесен смисъл под предприемачество се разбира система за стопанисване и управление, основана на иновациите и рискът, чиято цел е получаване на предприемаческа печалба.

В широк смисъл предприемачеството се определя като специфичен фактор на обществено възпроизводство, чрез създаване на нови, по-ефективни комбинации на факторите на производството (земя, труд, капитал, идеи, информация, бизнес-мрежа).

Политиката на ЕС за малкия и средния бизнес се ръководи от принципа - „Мисли първо за малкия”.

Концепциите за предприемачеството и малък бизнес са тясно свързани. Въпреки това някои американски автори ги разграничават.

В какво според тях се изразява разликата между предприемачеството и малкия бизнес. Според тях много собственици на малък бизнес обичат да мислят за себе си като за предприемачи – хора, които поемат рискът да притежават бизнес с основна цел растеж и разширяване. В действителност човек може да е само собственик на малък бизнес, само предприемач или и двете.

Да вземем например човек, който е създал малка пицария и няма други планове, освен да печели добре и да има добър стандарт на живот – ясно! – този човек е собственик на малък бизнес. Ако няма планове за развитие, за растеж и разширяване на бизнеса, той не е предприемач.

Ако започвайки от една пицария, след време направи верига от пицарии – той е предприемач. Въпреки че този човек започва като собственик на малък бизнес – след време се превръща в предприемач.

Дейността на компанията Макдоналдс е типичен пример за предприемачество.

Рутинното управление на едно предприятие, на една продължаваща дейност – не се счита за предприемачество.

Движещи сили на ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ ДУХ

Четири са обяснителните аспекти на разбирането за предприемачество.

1. Личностен аспект

Дълго време обяснението на предприемаческото поведение се свързва предимно със следните въпроси:

- Кой е предприемач?
- Какво е характерно за него?
- По какво се отличават стартиращите собствен бизнес от онези, които не предприемат тази стъпка?

Този аспект на личностните характеристики на предприемача въз основа на неговите качества е проучван много прецизно от изследователите на човешкото поведение.

2. Аспект на средата

Този аспект подчертава значението на заобикалящата среда, напр. икономически показатели, склонност на населението към бизнес, инфраструктура, технологични паркове, регионални мрежи. Тук основни въпроси са:

- Кои условия в обкръжаващата среда генерират предприемаческо поведение?
- Могат ли да бъдат моделирани условия, които да стимулират предприемачеството като мислене и поведение?

Икономистът Макс Вебер обръща внимание на връзката между успешната пазарна икономика и „властващите нагласи на населението.

3. Аспект на предприятието

Този аспект подчертава специфичната за предприятието перспектива. Предприятието е продукт на една реализирана бизнес-идея, един процес, който се състои от различни фази и ресурси (от финансово естество, ноу-хау или мрежи).

На базата на този теоретичен подход възникват въпросите:

- Кои са структурните характеристики и средата, по които се различават успешните от неуспешните предприятия?
- Могат ли да бъдат извлечени основни изисквания, които трябва да бъдат изпълнени, за да бъде едно предприятие успешно?
- Има ли инструменти (напр. бизнес-план), които представляват подкрепа в тази насока?

4. Аспект на процеса

Този аспект поставя в центъра на разсъжденията динамиката или характера на предприемаческия процес. Актуалността му се подчертава и в дефиницията на Европейската комисия за предприемачество:

„Предприемаческият процес включва всички функции, дейности и действия, свързани с откриването на възможности и създаване на организация за осъществяването им.

Предприемач е този, който открива възможности и създава организация за тяхното използване”

Предприемаческото мислене и поведение се основават на движещите сили на предприемаческия дух.

Предприемачеството е мисловна нагласа и процес, средство за създаване и развитие на икономическата дейност чрез съчетаване на поемането на рискове, на творческото мислене и на новаторството с визията, решимостта и желанието за независимост на отделния човек.

Предприемачеството означава да се търсят възможности и, когато се открият, да се действа, за да се въвеждат на пазара нови или по-добри продукти и услуги.

Използването на предприемаческия потенциал на дадено общество може да стане под различни форми – индивидуално предприемачество, предприемачество в рамките на предприятието, партньорско (колективно) предприемачество.

Важно е да се създадат условия за свобода и творчество на носителя и на реализатора на предприемачески идеи.

ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА ДЕЙНОСТ И ПРЕДПРИМАЧЕСКИ ДУХ

- **История на българското предприемачество**

Началото на българското стопанско възрождение е поставено в изключително трудните условия на османското владичество, при липса на политическа, икономическа и лична свобода, когато българите не могат да притежават и наследяват земеделска земя, да участват в каквато и да е форма в управлението на обществото и на държавата, както и да изразяват своята вяра и национална идентичност.

Въпреки тези тежки условия, трудът на поколения български предприемачи създава материалните предпоставки, както за своето собствено издигане и развитие, така и за българското национално просвещение и пробуждане.

През годините на Възраждането българското население няма политически и граждански свободи. Това е една от основните причини за ограничаване на личната инициатива и на предприемачеството. По-голяма част от първите български предприемачи предпочитат да изнесат своята дейност навън – в Цариград, Букурещ или Одеса. Капиталите, натрупани по тези места, така и не се завръщат в родината. Поради всеобщата несигурност тези, които развиват дейност в страната, не успяват да натрупат капитал и да разширяват производството си.

В годините преди Освобождението един от факторите за първоначален тласък на предприемачеството в България са големите поръчки, свързани с издържането на османската

армия. Постоянно се създават първите манифактури и фабрики, оборудвани с остаряла техника, която не може да се обновява поради липса на кредити и инвеститори.

Какви са данните?

1750 год. - се създава първият долап за източване на копринени нишки;

1828 год. - започва производството на гайтанджийски чарк;

1834 год. - Добри Желязков създава първата българска текстилна фабрика за производство на сукно в Сливен;

1836 год. - Открита е първата държавна фабрика за текстил с управител Добри Желязков.

След Освобождението българските земи са разпокъсани, голяма част от предприемачите са разорени след въстанията и войните, а някои от тях са загубили и живота си.

В първите години на XX век българското предприемачество навлиза в етап на бурно развитие и въпреки това не може да достигне измеренията на стопанския живот на запад от България. Все пак за периода 1894 – 1904 год. нашата индустрия има среден темп на нарастване на обема на продукцията от 7,8%. Същият показател за периода 1904 – 1912 год. е 17,4%. Нарастването на консумацията на индустриални стоки към 1912 год. спрямо 1904 год. е над 400%. Българската индустрия навлиза в периода на ускорено натрупване на капитал при повишена норма на печалба, за което основна роля играе индустриалната политика на новата държава, практически освободила от всякакви данъци българските предприемачи.

Влизането на България през 1912 год. в серия войни слага крайна либералния икономически модел на управление в страната и налага фундаментална промяна на режима на икономическите свободи у нас.

След една крайна хронология на основните моменти в развитието на българското предприемачество от зората му през епохата на Османското владичество до знаменателната 1912 год.

За сравнение с тези периоди от напредъка на малкия бизнес в България са показани паралелно събития, дело също така на предприемчиви и инициативни хора, които са превъплътили своите идеи в реалност при други икономически, политически и исторически обстоятелства.

Сега развитието на малкия бизнес зависи от икономическата ситуация в световен, европейски и национален мащаб.

• **Предприемаческа дейност и предприемаческо поведение**

Под предприемаческа дейност се разбира самостоятелната дейност на граждани или на граждански обединения по тяхна инициатива, на техен риск и отговорност с цел печалба.

В основата на предприемаческата дейност е инициативният, творчески труд на човека-новатар от социално-психологическа гледна точка предприемаческата дейност е средство за реализация на личността, за постигане на независимост, за стремеж към богатство и престиж.

Предприемаческото поведение означава:

- Откриване и реализиране на шансове;
- Осмисляне на предприемачески рамкови условия (пазар, конкуренция, организация и др.) и действия, съобразени с тях.

Ако човек може да фокусира част от енергията си върху собствена бизнес-идея, той вече е на път да мисли и действа като предприемач.

В зависимост от мястото, което заемат, от функциите, които изпълняват и от

Поведението, което имат в дадено предприятие, субектите на предприемаческата дейност се разделят на самостоятелни предприемачи, вътрешни предприемачи, съ-предприемачи, предприемчиви сътрудници и просто наемни работници.

- **Предприемачески процес**

„Предприемаческият процес обхваща определяне и оценка възможностите, развитие на предприемаческия план, определяне на необходимите ресурси и управление на предприятието“

Стивънсън

Предприемаческият процес обхваща усилията на предприемачите за реализиране на дадена бизнес-идея въз основа на информация относно открити и налични възможности, ресурси, умения и ограничения за постигане на поставените цели.

Това включва всички функции дейности и действия, свързани с откриването на възможности и създаването на организация за реализирането им, независимо от това дали става въпрос за самостоятелен бизнес или за развитие на съществуващ.

Предприемаческият процес може да бъде разделен на няколко логически свързани фази:

- Търсене, откриване на предприемаческата идея/иновация;
- Съставяне на бизнес-план;
- Финансиране – преценяване колко средства ще са необходими за реализиране на идеята. Търсене, намиране и получаване на необходимите средства;
- Изграждане и управление на фирмата;
- Развитие и растеж на фирмата (проекта), различните фази, разграничени в предприемаческият процес, на практика не винаги протичат в последователността, в която желаят предприемачите.

Често, някои от дейностите протичат едновременно. От една страна, това в значителна степен увеличава натовареността на предприемачите и затруднява работата им, а от друга страна – намалява времето за реализация на бизнес-идеите.

Факторите, които оказват влияние върху предприемаческия процес са, от една страна, персоналните, социалните и организационни характеристики, а от друга – елементите на външната среда:

- Персоналните характеристики играят различна роля през отделните етапи на предприемаческият процес, макар че някои от тях се повтарят (напр. поемането на риск е характерно за всеки етап)
- Социалните характеристики също са определящи за предприемаческата дейност (напр. традиции, контакти). Самата нагласа в семейството често е достатъчна за узряване на мотиви за старт и изграждане на подходящо поведение.
- Организационните характеристики, като наличие на екип от специалисти, които имат сходни ценности и мислят по подобен начин, оказват влияние върху растежа и развитието на предприятието (фирмата, проекта). Разбира се ценностите трябва да прераснат в система от практически действия, чрез които да се реализира.
- Външната среда оказва въздействие върху предприемаческия процес в три направления, като някои от нейните характеристики се повтарят, макар и в различна роля и съдържание.

- **Субекти на предприемаческата дейност**

Върху развитието на предприемачеството оказват влияние различните субекти на предприемаческия процес. Кои са те?

1) Предприемачът – основен субект на предприемаческата дейност. Той търси и реализира нови възможности за производство на стоки и услуги. Действа самостоятелно на свой риск и отговорност. За да осъществява своята дейност той влиза във взаимодействие с

клиентите (потребителите), с общината, държавата, доставчици, изпълнители, с бизнес партньори и др.

2) Потребителите – играят роля за индикатор на предприемача. Всичко, което е предмет на предприемаческа дейност се реализира от потребителите. В условия на пазарна икономика, предприемачът печели потребителя като действа в унисон с неговите интереси.

3) Държавата – играе водеща роля при определяне на предприемаческата среда. Тя може да играе роля на ограничител или на ускорител на предприемаческата дейност, в зависимост от обществено-политическата ситуация.

Държавата може да стимулира предприемаческата дейност чрез:

- Законодателни промени – опростява процесите по регистрация, премахване на разрешителните режими, добра митническа политика и др.
- Създаване на условия за обучение в предприемачество.
- Разработване на програми за финансиране на предприемачеството, социални програми в подкрепа на бизнеса и др.
- Обезпечаване на необходимата инфраструктура – транспортна, информационна и др.

4) Работниците и служителите – реализират предприемаческата идея – тъкмо от тях зависи нейната ефективност.

5) Бизнес партньорите – всеки се нуждае от добри партньорски взаимоотношения. Те играят важна роля за успеха на предприемача. Партньорските взаимоотношения най-общо могат да се определят като дългосрочни, краткосрочни и случайни.

6) Конкуренти (сегашни и бъдещи) – Всеки предприемач трябва да познава своите конкуренти и да знае техните характерни особености – силни и слаби страни на продукта, стратегия към разпространение, подход към пазара (напр. ценообразуване, целеви групи) и др. За предприемача цена-разходи е главната база за „справяне“ с конкурентите . В това съотношение се крие и произвежданата от него продукция. Проучването на конкурентите трябва да е непрекъснат процес, а не да се извършва само при стартиране на дейността.

„Най-големият конкурент на една фирма е този, който най-много прилича на нея” Ф. Кътлър

Предприемаческо мислене и действие

Основна предприемаческа функция се явява преразпределението на ресурси в икономиката от област с по-ниска производителност, към област с по-висока.

Основните функции на предприемача са четири:

- Носител на несигурност и риск;
- Координатор на ресурсите на пазара;
- Иноватор;
- Откривател на шансове за печалба.

Предприемаческото мислене и действие се изразява в:

- Мислене в посока пазарни шансове;
- Мислене в посока разходи-резултат;
- Мислене в посока действие-резултат;
- Системно мислене.

ПРЕЧКИ В ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО И КАК ДА ГИ ПРЕОДОЛЕЕМ?

Важно е да сме наясно с препятствията при предприемачеството, за да започнем да работим по тяхното отстраняване. Обикновено пречките пред предприемачеството могат да бъдат вътрешни (например: мързел, липса на самочувствие) и външни (например: незаинтересован мениджър, неблагонадеждни колеги). Ако можем да успеем да ги премахнем вътрешните, по-лесно ще можем да се справяме с външните, които не зависят от нас. Например, ако имаме силна вътрешна мотивация като стремеж за себerealизация и постижения (т.е. премахнахме нашите вътрешни бариери и препятствия) по-лесно ще спечелим други хора на наша страна (което означава, че ние сме по-добре подготвени да преодолеем външни пречки).

Развитието на предприемачеството в дадена страна е в тясна зависимост от т. нар. бизнес среда. Колкото по-предвидима и устойчива е бизнес средата, толкова по-успешно ще се развива предприемачеството.

Икономическите, политическите, социално-културните, технологичните, екологичните и географските условия създават или не създават предпоставки за развитието на предприемачеството. В този смисъл, трудното предвиждане по отношение на един или друг фактор на средата създава най-големите пречки пред предприемача.

Икономическа среда. Основните макроикономически параметри и направления за икономическата политика на правителството оказват съществено влияние върху развитието на предприемачество. Законите и другите нормативни актове определят рамковите условия за развитие на предприемачеството. Промените, например в данъчното, митническото, здравното, осигурителното, банковото, екологичното, административното и други законодателства, може да стимулират или да пречат на развитието на предприемачеството.

От съществено значение са нивата на показатели като: брутен вътрешен продукт (БВП), добавена стойност, инвестиции, дял на индустриалния сектор в икономиката, безработица, образование и др.

Технологична среда. Отразява равнището на научно-техническото развитие, степента на автоматизация на производството, усъвършенстването на технологичните процеси, въвеждането на нови продукти, източници на суровини и др. Съвременните информационни технологии дават големи възможности на предприемачите в областта на бизнес-комуникациите, информационното осигуряване и др.

Екологична среда. Свързана е, от една страна, с нормативната база в областта на екологията, а от друга, - с екологичната култура на нацията. Предприемачите са призовани да играят важна роля при посрещане на предизвикателствата на околната среда в резултат от замърсяването и изчерпването на ресурсите.

Инфраструктура. Характеризира се с наличието на транспортни комуникации, банки, застрахователни компании, медии, рекламни агенции и други за обслужване на предприемаческата дейност.

Географска среда. Включва комплекс от природни условия, които също оказват влияние върху предприемачеството, най-вече при избора на местоположение на предприемачеството.

Демографска среда. Влияние оказват мобилността, квалификацията и ценностната система на хората. Измененията на ценностната система намират израз в начина на работа, в поведението на пазара на труда, в отношението към качеството на продуктите и услугите и др.

Образователна и културна среда. Предприемаческата дейност е в тясна зависимост както от културата на обществото като цяло, така и от културата на бизнес партньорите, и от фирмената култура. Образователната среда отразява съответствието между образование (институции, учебни планове, специалности, професии, методи и подходи и др.) и нуждите на икономиката, основана на знание и на информационни технологии.

Личен план за развитие като предприемач?

Възловите въпроси, на които трябва да си отговори всеки начинаещ предприемач са:

- Какво трябва да направя, за да се развивам в предприемачеството?
- Как мога да се възползвам от предприемачеството?

На първо място в този процес е предприемаческа идея

СЪЩНОСТ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА ИДЕЯ

За осъществяване на всяка една предприемаческа дейност са необходими три неща:

- Предприемаческа идея;
- Предприемаческа личност;
- Инвестиции.

В началото е предприемаческата идея. Тя стои в основата на предприемаческата дейност. Въз основа на нея предприемачът проектира развитието на своето предприятие, разработва и формулира цели, мисия, визия, изготвя бизнес план, за да оцени ефективността ѝ. Предприемаческата идея е разбиране, предчувствие, мисъл, желание на предприемача да промени социалното си положение и професионалната си реализация, което ще доведе до по-добра личностна реализация и реални икономически резултати. Предприемачът има идея за това, как би могло да изглежда бъдещето му, и я прилага на практика.

Идеи имат много хора, но малко от тях ги осъществяват! Така например често някой мисли върху някаква идея за нов продукт или иновация, но не предприема нищо. Една година по-късно този продукт или иновация е вече на пазара. Той започва да се ядосва, че сам не може да печели от идеята си, че не се е възползвал от шанса...

Идеи има достатъчно, но почти винаги се случва така, че изпълнението им или тяхната полезност е различна.

- Само 2% от идеите изминават пътя от процеса на развитие към реализация на пазара.
- 35% от новите продукти на пазара са неуспешни (приблизително 90% зависят от индустрията).

Продуктите, които задоволяват специфични потребности имат по-добри шансове на пазара.

Всяка успешна бизнес идея е била от начало само мисъл, докато предприемаческите действия на определени личности не са я превърнали в реалност.

Има много бизнес идеи: нов продукт, нов пласментен способ или нов имидж на вече съществуваща услуга във всички случаи някои идеи ще са по-привлекателни от други. Добрата бизнес идея е един от най-ефективните източници на доход в пазарната икономика. Тя може да бъде продадена с цел на реализирането на доход, да е основа за създаването на ново предприятие ли за развитие на всяко съществуващо предприятие.

Може да се каже, че една бизнес идея е добра, ако тя:

- води до максимално използване на уменията на предприемача;
- му позволява да се занимава с неща, които са му приятни;
- е изградена върху реална пазарна среда;
- гарантира опазване на обществото и околната среда;
- не противоречи на нормалната база.

За да може една потенциална бизнес идея да доведе до добър резултат, трябва пазарът, технологиите и ресурсите да са съвместими. Цитираните изказвания на специалисти, експерти в своята област потвърждават това.

„Мисля, че има световен пазар за около 5 компютъра.“, Thomas J. Watson, председател на IBM, 1943 г.

„Няма причина за някоя личност да има компютър в своя дом.“, Ken Olsen, Digital Equipment Corp. 1957 г.

„640 KB трябва да са достатъчни за всеки.“, Bill Gates, Microsoft, 1981 г.

Възникване на бизнес идеите

Предприемачите може да се разглеждат като „творци“ в областта на икономиката. Те превръщат идеите в предприятия. Разликата между твореца и предприемача не е в творческото мислене – и двамата творят. Разликата е в начина на използване на творческото мислене. Успешните предприемачи непрекъснато имат нови бизнес идеи, проучват и търсят възможности за реализирането им.

За целенасочено и системно търсене на нови идеи предприемачът се нуждае от подходящ инструментариум. В практиката се използват различни методи за търсене и откриване на идеи, т. нар. креативни методи и техника (Мозъчна атака, Делфи, 635, Аналогови техники и др.). Ето защо, за професионалната реализация на бъдещите предприемачи е важно да се запознаят и да овладеят креативните методи и техники и да развиват творческото си мислене.

Различават се вътрешни и външни бизнес идеи:

- Вътрешните бизнес идеи произхождат от самата личност, т.е. бизнес идеята се развива от едно хоби или от една мечта;
- Външните бизнес идеи възникват чрез идентифициране на пазарни ниши и намирането на подходяща идея за тях. Един механик например вижда шанса си в това, че в един район няма ремонтна работилница.

Една нова бизнес идея не е непременно фундаментално откритие! Източници на предприемачески идеи може да бъдат потребителите, експертите в предприятието, непосредствено работещи в сферата на маркетинга или на продажбите, продукцията на конкурентите, лични впечатления на предприемача при пътуване в чужбина, информационните справки на патентните инструкции, научно-техническата информация в печата и др.

Предприемаческата идея

- Може да бъде свързана с нов продукт или услуга, с подобрен вариант на съществуващ продукт, с нова организация на работния или на производствения процес и др.
- Може да бъде резултат от мисловната дейност, както на отделна личност, така и на екип от хора.
- Може да бъде „родена“ по всяко време – в свободното време, по време на отпуск, по време на екскурзия, в процес на работа и др.
- Може да се създаде чрез взаимстване от готова вече реализирана предприемаческа идея или да се създаде напълно нова идея, самостоятелно чрез обработване на информация от различни източници или развитие на собствените интереси, например хоби, специфични интереси и др.

Предприемачите трябва да наблюдават и да анализират промените в обкръжаващата среда с оглед както на шансове за откриване на нови идеи, така и за търсене на благоприятни възможности за реализиране на идеите си.

Като индикатори за изменения в рамките на предприятията и отраслите се сочат следните области на промени:

- Неочаквани събития (успехи или провал).
- Несъответствие между планирани и реални постижения.
- Проявление на негативни симптоми вътре в предприятието, които трябва да бъдат отстранени.
- Външно въздействие върху предприятието в резултат на промени в отрасъла.

В сферата на обкръжаващата среда показатели за нови възможности са измененията в следните области:

- Последствия от демографските промени.
- Промените в културата, които от своя страна предизвикват промени в ценностната система на отделните хора.
- Промените в науката и в информационните технологии, които са свързани с разширяването на границите на познанието за света.

При създаването на идея е добре да се има в предвид следното:

- Съществува тенденция на сблъсък между въображението и преценката. Ето защо, докато се творят идеи преценката трябва временно да се отложи.
- При търсенето на нови идеи трябва да се игнорира страхът от необичайното.
- Едно от най-важните неща при откриването на предприемачески идеи е богатството от подражаването и намирането на оригинално решение.
- Създаването на нови идеи може да се постигне по пътя на асоциирането и комбинирането.

Обикновено се започва с няколко бизнес идеи. За да се спре на една от тях, предприемачът трябва:

- Да анализира силните и слаби страни на всяка една от тях;
- Да прецени рисковете и шансовете за успех;
- Да минимизира рисковете;
- Да избере най-жизнеспособната идея.

Разпознаване на шансовете за бизнес

Има съществена разлика между идея и шанс. Шансът се базира на желанията на клиентите. Предприемачите разпознават шансовете, т.е. желанията на клиентите и реализират своите бизнес идеи.

Може да имате добра идея, но, ако това, което искате да продадете, не задоволява някаква потребност, намерението ви ще се провали.

Търсене на пазарни шансове

За да станете предприемач, трябва да се научите да откривате бизнес шансовете!

Съществуват няколко възможности за търсене на пазарни шансове:

Проблеми, които едно предприятие може да реши за клиентите си.

Промени, в закони, в дадености или в тенденции.

Открития или технологично развитие напълно нова стока или услуга.

Конкуренция да сме по-добри от конкуренцията в цената, в качеството и др.

За да бъде една идея същевременно и шанс, трябва:

- Да е атрактивна за клиентите;
- Да функционира в бизнес средата на предприемача;
- Да е приложима;

Решение за стартиране на собствен бизнес

При вземане на решение за създаване на собствен бизнес предприемачът трябва да направи анализ на своите силни и слаби страни, много внимателно обективно да прецени своите способности и възможности и дали притежава качествата, които са необходими за успешна предприемаческа дейност.

Едни от основните въпроси, на които трябва да отговори всеки човек, решил да основе собствен бизнес са:

- Мога ли да вземам самостоятелно решения и нося отговорност за тях?
- Имам ли физическата възможност да упраг з вам собствен бизнес?
- Достатъчно мотивиран ли съм?
- Умея ли да общувам с хората?
- Добър организатор ли съм?
- Умея ли да управлявам времето си?
- Мога ли да планирам дейността си?
- Мога ли да разчитам на подкрепата на семейството си?

Готовността и пригодността на хората за успешен труд е важен фактор за успеха на предприятието, особено за предприятия във фазата на основаване. Никой не се ражда с всички характеристики, които са нужни за успеха. Ако обаче човек е вдъхновен и мотивиран, той може да развие едно или друго качество.

Самооценката включва и предварителна оценка на ресурсите на предприемача:

- пари, имот, бизнес контакти и др.;
- предприемачески познания, умения, нагласи.

Избор на предмет на дейност

Как може да се стигне до конкретни идеи за предмет на дейност?

- Визиите (представите за бъдещето) може да оживеят. Човек има мечта, която иска да осъществи.
- Има ли нещо приятно, което човек може да превърне в източник на доходи?
- Възможно ли е да се имитира вече съществуващото - да стане ли предприемачът франчайзинг- партньор?
- Може ли да бъде преоткрито нещо съществуващо? Поглеждането в „чуждата чиния“ може би си струва - възможно е да има нещо, което да се окаже печелившо?
- Има ли неразрешени проблеми, с които предприемачът може да се заеме?
- Предложени ли са на пазара всички важни стоки и услуги или има още печеливши ниши?
- А може би е възможно човек да плува срещу течението (напр. срещу тенденциите), за да открие своята бизнес идея?

Какво трябва да има предвид предприемачът при избора на предмет на дейност?

- Какво се търси на пазара?
- Какво умее да прави той?
- Владее ли някакъв занаят или изкуство?
- Какви знания и квалификация има?
- Какви интереси има?
- С каква база разполага?
- Какви приятели има?

- Какви възможности дава регионът, в който живеее?
- Има ли възможност за смяна на мястото на живеене?

Кои фактори влияят върху предмета на дейност?

- Предпочитанията на предприемача.
- Знанията, уменията, способностите му.
- Финансовото му състояние.
- Решението и нагласата дали иска да развива : „ бизнес или в съдружие.
- Възможностите за пласмент.
- Възможностите за производство.
- Състоянието на пазара: цени - търсене - полагане.
- Тенденциите в развитието на пазара.

Значение на избора на предмет на дейност.

- Изборът на предмет на дейност е стратегии ски важно решение, защото браншът и предметът на дейност се определят дългосрочно.
- Изборът на предмет на дейност е стратегически важен - той влияе не само на пазарните шансове, но има отражение и върху организацията, местоположението, финансирането, избора на правна форма и др.

Значение на избора на правна форма

При основаване на собствен бизнес всеки предприемач е изправен пред въпроса за избор на правна форма. Нашето законодателство дава възможност за избор на различни правни форми. Всяка от тях има своите предимства и недостатъци.

При избора на правна форма трябва да се подходи отговорно, защото тя:

- не може да бъде променяна в кратки срокове;
- оказва значително въздействие при вземане- на управленските решения;
- е свързана със стратегическите цели на предприемача.

Изборът на правна форма е един от най-трудните и най-важните въпроси, които трябва да реши предприемачът. Вземането на решение зависи от много фактори, но като основни може да се посочат вида на упражняваната дейност, финансовите възможности на предприемача и стратегическите му цели.

При избора на правна форма всеки предприема трябва внимателно да анализира:

- отговорността;
- правото на контрол;
- данъчните задължения.

Веднъж избрана и регистрирана, правната **форма** оказва голямо влияние и върху бъдещото развитие на предприятието.

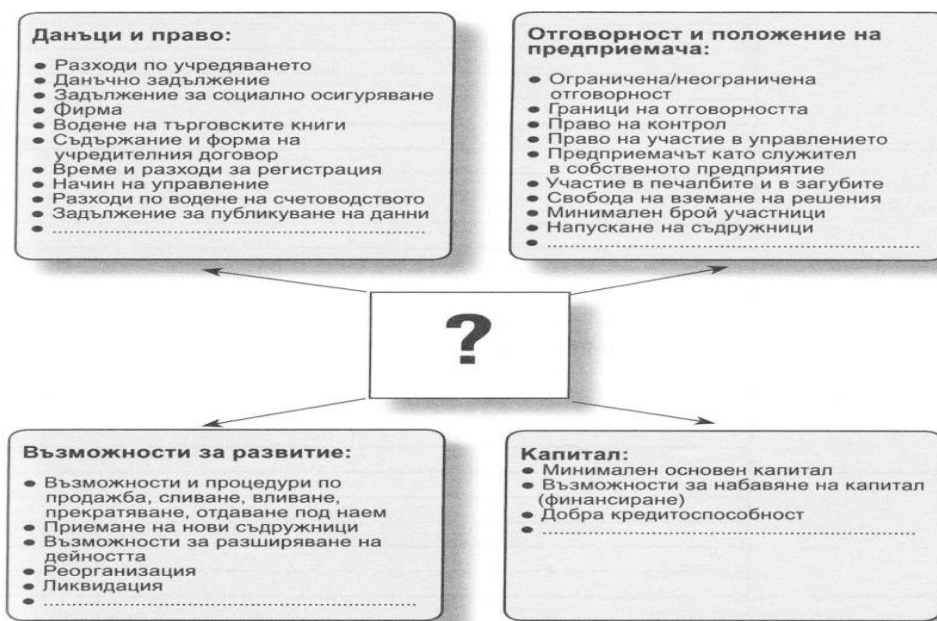
1. Фактори, оказващи влияние върху избора на правна форма

Кои фактори оказват влияние върху избора на правна форма?

Добре е да се познават и да се обмислят някои основни фактори, които оказват влияние върху избора на най-подходящата правна форма.

Факторите може да се разгледат от различни аспекти и да се сравнят за различните правни форми, за да се избере най-добрия вариант.

При избор на правна форма съществена роля имат някои от следните фактори:

Местоположение

Физическо местоположение.

Изборът на местоположение е един от решаващите фактори за успеха на предприемача, както при започване на собствен бизнес, така и при разширяване на бизнеса или при търсене на нови алтернативи.

При вземане на решение за местоположение на фирмата трябва да се анализират задълбочено всички фактори, оказващи влияние върху този избор, защото да се смени местоположението е трудно и е свързано с много разходи. Важността произтича и от факта, че решенията за избор на местоположение са с дългосрочен ефект - не е толкова лесно да се върнат нещата назад при реализирано вече решение. С други думи, местоположението трябва да се планира много внимателно.

- Местоположението трябва да се заяви при регистрацията.
- Промяната му е трудно или скъпо.

Върху избора на местоположение на фирмата основно влияние оказва предметът на дейност. Ако предприятието е с предмет на дейност производство влияние оказват една група фактори, ако ще се извършват продажби на крайни потребители - друга и т.н. Освен това не е без значение и фактът дали ще се извършва ново строителство, ще се закупува наличен сграден фонд или ще се наема такъв.

Доброто местоположение на предприятието може да се превърне в едно от най-важните конкурентни димства за предприемача.

Не трябва да се забравя, че изборът на местоположение на предприятието е в тясна зависимост от стратегията за развитие и от визията на предприемача.

При анализ и оценка на факторите, оказващи влияние върху избора на местоположение, предприемачът е изправен пред избор на алтернативи. Той сравнява предимствата и недостатъците на възможните решения и взема предвид влиянието на допълнителни фактори. Във всички случаи обаче изборът на местоположение на предприятието е свързан с основните въпроси за предприемачите.

- Как да минимизират разходите?
- Как да увеличат оборота?
- Как да стигнат до клиентите?
- Как клиентите да стигнат до тях?

Основните фактори, които оказват влияние върху избора на местоположение на фирмата, са следните:
Инфраструктура:

- Транспорт - видове, разходи, пътища - състояние, тенденции.
- Електроснабдяване, газоснабдяване.
- Водоснабдяване.
- Възможности за паркиране.
- Канализация.
- Телефон, мобилни оператори.
- Интернет.
- Медии (от гледна точка на възможностите за реклама, цени).
- Организация на свободното време и др.

Големина и обзавеждане на предприятието (необходима площ):

- Нуждае ли се фирмата от търговски помещения или от производствени халета, от работилница или само от офис.
- Каква е цената на 1 м² площ.
- Има ли възможност за разширяване.
- Разрешение за строителство.
- Сгради в съседство и тяхното предназначение, състояние и др.

Доставчици:

- Кои са основните доставчици на суровини, материали и полуфабрикати.
- Близост/отдалеченост.
- Надеждност на доставките.
- Организация на доставките - срокове, обеми и др.

Данъчна политика:

- Местни данъци и такси.
- Привилегии и др.

Население (клиенти):

- Достатъчни ли са клиентите в района - големина и състав на населението (възраст, образование, доходи, покупателна способност, потребности, темп на нарастване и др.).
- Трябва ли предприятието да бъде в близост до клиентите. Кои ще са основните клиенти на произвеждания продукт (услуга).
- На какво разстояние ще бъдат готови да пътуват те, за да купят производствения продукт (услуга).
- На какво разстояние ще трябва да се пътува, за да се продава на клиентите производствения продукт (услуга).

Персонал:

- Необходим брой сътрудници (от позицията на набиране на персонал за предприятието - колко и с каква квалификация) - Къде живеят? Колко време ще трябва да пътуват? Колко ще струва? Ще са съгласни ли да пътуват? С какво работно време и др.
- Трудов пазар (квалификация, възраст, равнище на безработица, ниво на заплащане и др.).

Конкуренция:

- Кои са конкурентите в района.
- Колко са на брой.

- Какви са позициите им на пазара.
- Предимство или недостатък е наличието на конкуренти.
- Тенденции на развитието и др.

Икономически, социални и екологични перспекти: за развитието на региона.

Социална и политическа стабилност на региона.

Отдалеченост от местоживеенето на предприемача, собствена нагласа за промяна на местожителството.

Ще остане ли мястото атрактивно и в бъдеще ?

Виртуално местоположение.

Местоположението на предприемача в Интернет е неговата интернет страница. Интернет страницата предоставя интерактивна възможност за представяне на фирмата и на неговите продукти и услуги.

Най-малкото и най-голямото предприятие в крайна сметка разполагат с еднаква площ – прозореца на браузера на потребителя. Целта е той да се използва ефективно и атрактивно!

Големина

„Всички видове бизнес са започнати от предприемачи и всички те в началото са били малки.”, Нат Сълмън, собственик на семеен бизнес.

За определяне големината на дадена фирма от съществено значение са отговорите на следните въпроси:

Кои са стратегическите измерения на даден отрасъл?

- Очаквания за промени в нормативно отношение, технологии, материали, суровини и др.
- Инфраструктурни промени в отрасъла.
- Политиката и регулиращите действия на държавата по отношение на съответния отрасъл.

Какви са икономическите характеристики на съответния отрасъл?

- Капиталови характеристики - структура на разходите и формиране на печалбата.

Кои са движещите сили на конкуренцията в даден отрасъл?

- Сила на конкуренцията между действащите предприятия.

Конкуренцията в един отрасъл зависи от:

- съществуващите бариери при навлизане в пазара;
- реакции на вече съществуващи предприятия към ново навлизащите;
- развитието на техниката и технологиите.

Каква е силата на доставчиците?

За заемането на конкурентна позиция в отрасъла, влиянието на доставчиците формира конкурентно предимство.

Каква е силата на потребителите.

Определя се от платежоспособността на потребителите дори при наличието на продукти-заместители и от интензивността, с която те извършват покупки.

Бизнес план

Бизнес планът е основен документ за предприемачите, тъй като служи като пътна карта за изпълнението на бизнес идеята. Тук ще представим основните точки при разработването на бизнес план.

- Въведение
- Бизнес идея
- Бизнес цели
- Мисия
- Опит

Нека започнем с първата стъпка – представяне на продукта....

- Основен продукт – обстойно описание на продукта / услугата
 - Функции (включително допълнително или бъдещо приложение)
 - Основни характеристики
 - Дизайн (технически детайли, вкл. скици и чертежи добавени в приложение)

- Цвят, размер, различни модели и т.н.
- Опаковка
- Доколко лесно на продукта/услугата може да бъде направено копие от страна на конкуренцията
- Интелектуална собственост (търговска марка, авторски права, патенти, регистриран продукт, лицензиране)

Добре е да се обърне внимание на няколко важни въпроси:

- Какво финансиране ще е необходимо за бизнеса и кога?
- Дял от капитала / право на собственост?
- Очаквана възвръщаемост на инвестициите?
- Планиране на времето
- Първоначална стратегия
- Мениджмънт на качеството

При бизнес планирането трябва да се набележат и още някои важни области:

- Безопасност
- Възможност за връщане на заеми
- Планиране на разплащанията
- Дразпределение на капиталните дялове между собствениците
- Кредитна история

Основната стъпка при всяка една дейност е проучването. Човек трябва да има обстойна и актуална информация за нуждите и проблемите на сферата, в която има интереси. Отделните стъпки, свързани с процеса на проучване, включват идентифициране на целевия пазар, което означава събиране на информация за:

- Пазара (необходими са статистики и източници)
 - Големина на пазара
 - Структура на пазара
 - Последни тенденции
 - Потенциал на пазара
 - Основни фактори на средата
 - Най-съществени фактори за успех
 - Информация за основните конкуренти (включително продукти-заместители)
 - Силни страни / недостатъци
 - Уникално предложение за продажба (USP)
 - Оборот
 - Пазарен дял
 - Човешки ресурси

Ценообразуване

Следващата стъпка – промотирането – може да е категоричен знак за успеха на бизнес идеята. Дори и най-добрият продукт, ако не е представен по подходящия начин, няма да се задържи на пазара, дори може и изобщо да не достигне до пазара. Затова много внимателно трябва да се планира рекламната стратегия, и да са включени възможно повече канали за разпространение на информация за продукта. Трябва да се обмисли:

Кое от изброеното по-долу е подходящо / трябва да отпадне, когато се промотира конкретния бизнес?

рекламиране	брошури, уебсайтове, визитки	видео	директен маркетинг	справочници/ годишници
списания	вестници	директни продажби	външни медии	промоции
публичност	радио	телемаркетинг интернет	търговски изложения / панаири	телевизия

Последният етап при бизнес планирането е свързано с въпроса за организация на бизнеса. Тук се включват:

Географско положение	Работно време&придобивки в офиса	Оснони регулатори	Производствен процес	Техническа обезпеченост
Приложение на технологии	Осигуряване на материали	Проучване и развитие	Професионални умения / тренинги	Осигуряване на безопасни и здравословни условия
Организация на дейностите	Планиране на производство	Доставчици	Качество на материалите	Проследяване на стоквата наличност

И на финала – още няколко практически фактори, на които е добре да се обърне внимание при разработването на бизнес плана:

- Качеството е по-важно от количеството;
- Начинът на изпълнение е съществен;
- Първите впечатления са най-важни;
- Проява на реализъм;
- Точност и акуратност в действията;
- Запазване на фокуса;
- Използване на позитивни послания (без „надявам се“, „опитвам“, „възнамерявам“ и т.н.);
- Съставяне на ясна представа за това, как ще бъдат постигнати поставените цели.

Модул 4: Методи за обучение

План на модула:

Към настоящия момент в Европа се залага на образованието за демократично гражданство, образование за правата на човека (EDC / HRE), концепциите за гражданско и политическо образование чрез активни стратегии за преподаване и учене. В тази връзка се създават стратегически документи и практически ръководства в подкрепа на учителите.

Активното учене предполага даването на възможност на учениците да изградят интерактивно отношение към учебния материал, което подпомага генерирането на знания. Учениците се справят със задачи, свързани с анализ, синтез и оценка. Така се насърчават основните стратегии на преподаване, чрез активното учене, т.е. учениците да правят нещата и да мислят за това, което правят.

На практическо ниво активно учене включва всичко от упражнения за слушане, кратки упражнения за писане, в които учениците да отговорят на въпроси, до сложни групови упражнения, при които учениците усвояват учебния материал в „реални“ ситуации и/или чрез разрешаване на проблемни ситуации.

Изследванията показват, че този начин на учене е много по-ефективен в сравнение с традиционните методи на преподаване като лекции например, удължава съхранението на получената от учениците информация и развиват любов към ученето.

Продължителност:

11 учебни часа (8 теория и 3 самостоятелна работа)

Цел:

Да се запознаят участниците с нови методи за обучение, които дават възможност на учениците да изградят интерактивно отношение към учебния материал, което подпомага генерирането на знания.

Участници:

Обучението ще се проведе в група от 15 участника. Участниците са преподаватели в професионалните гимназии.

Методи:

Обучението е структурирано като групово-динамичен тренинг с личностна насоченост. В основата на използваните обучителни методи е кръговият обучителен процес (активност, споделяне, планиране, обобщаване, преработка), при който се залага на обучение чрез опита (преживяванията), чрез критична самооценка от страна на участниците на собствената им работа и на предизвикана промяна в поведението им.

Разнообразните интерактивни методи и техники, които ще се използват по време на обучението ще позволят на обучаващите да се опрат върху интуицията и опита си, за да могат да анализират алтернативни решения по време на изпълнение на различни роли, проучвания на случаи, дискусии, имитиране на истински ситуации (симулации). В рамките на тренинга ще се използват още демонстрация, групова дискусия, презентация, работа в малки групи и др.

По време на самостоятелната работа, участниците ще разработят урок с използването на различни иновативни обучителни методи: 1 страница писмена разработка.

Модулът ще приключи с кратък тест за проверка на знанията.

Обучителни стъпки:

Обучителни методи

- a. Европейски аспект на методите за активно учене
 - Дефиниция на активното учене
 - Дефиниция на интерактивното учене
 - Използване на методите в уроците
- b. Иновативни обучителни методи
 - Фази
 - Обучителни методи
 - Примери на обучителни методи

Кооперативно учене

- Какво е кооперативно учене
- Разлика на кооперативното учене от класическите уроци
- Пет основни елементи
- Методи на кооперативно учене

Равнопоставено образование (Peer education)

- Дефиниция на равнопоставеното образование
- Равнопоставено обучение
- Социално учене в групи от деца на една и съща възраст

Типове на учене/стратегии

- 4 типа на учене
- Стратегии за учене
- Методи

Учебна програма

Продължителност	Тема/Съдържание	Методи/техники
00.00 – 00.30	Обучителни методи Европейски аспект на методите за активно учене Дефиниция на активното учене	Презентация
00.30 – 01.15	Дефиниция на интерактивното учене Използване на методите в уроците	Презентация Групова дискусия
01.15 – 01.45	Иновативни обучителни методи Фази Обучителни методи	Презентация
01.45 – 02.30	Примери на обучителни методи	Работа в малки групи Групова дискусия
02.30 – 03.15	Кооперативно учене Какво е кооперативно учене Разлика на кооперативното учене от класическите уроци	Самостоятелна работа Групова дискусия Презентация
03.15 – 03.45	Пет основни елементи Методи на кооперативно учене	Групова дискусия Презентация
03.45 – 04.30	Равнопоставено образование (Peer education) Дефиниция на равнопоставеното образование Равнопоставено обучение Социално учене в групи от деца на една и съща възраст	Групова дискусия Презентация

04.30 – 05.15	Типове на учене/стратегии 4 типа на учене	Презентация Групова дискусия
05.15 – 06.00	Стратегии за учене Методи	Малки групи Групова дискусия

СЪДЪРЖАНИЕ НА МОДУЛА

Обучителни методи

а. Европейски аспект на методите за активно учене

В днешно време в Европа се правят научни изследвания върху въпроси, свързани с Образование за демократично гражданство / Образование на Човешките права (EDC/HRE), има концепции за политическо образование или гражданство. За да могат да просъществуват в Европа, към гражданите се отправят различни изисквания, като се разчита на активните стратегии за учене и преподаване в EDC/HRE. Дори и Европейският съюз се занимава с тези теми, като публикува различни документи – от разработени стратегии до практически учебни наръчници, които да подпомагат работата на учителите.

• Дефиниция на активното учене

Единна, общовалидна дефиниция за Активното учене все още няма, все пак има приемливи критерии за това:

- „Учениците научават нови неща като правят открития, преработват и прилагат нова информация. Активното учене се случва, щом учениците получат възможност да изградят интерактивна връзка с учебния материал, което ги мотивира да генерират знания, вместо да ги получават наготово.
- Учениците работят върху задачи, използвайки методи като анализ, синтез и оценка. В този контекст основните обучителни стратегии, които насърчават активното учене, поощряват учениците да „правят неща“ и да размишляват върху това, което правят.
- Практически, в активното учене се съдържа всичко – и упражнения за слушане, които помагат на учениците да усвоят това, което чуват, и кратки писмени задачи, при които учениците реагират на материала, който им чете учителя, и комплексни групови упражнения, при които учениците съотнасят преподадения им материал към „реални“ ситуации и/или проблеми.
- В среда на активно учене учителите подпомагат ученето, а не диктуват готови лекции на учениците. Активното учене позволява на учениците, заедно с техните учители и съученици, да учат още в клас, а не сами в къщи.“

Формата на активно учене е много ефективна. Това се доказва и от изследванията. В сравнение с традиционните методи на преподаване като напр. четенето на лекции, по време на активното учене децата научават повече, запомнят информацията за по-дълго време и изпитват удоволствие от ученето.

• Дефиниция на интерактивното учене

При интерактивното учене новите знания и информация се придобиват посредством практически и интерактивни средства.

Пасивното учене може да се определи като противоположност на интерактивното учене. При пасивното учене става въпрос за наблюдаване на учебния процес, т.е. просто слушане на информация. Докато при интерактивното учене може да се прибегне и до използването на компютри и друга техника. Учителите използват този метод, за да събудят интереса на децата към учебното съдържание.

• Използване на методите на активното учене в уроците

Активното учене е особена форма на учене най-вече заради факта, че при него преподавателят вече не заема главната роля и не стои в центъра на процеса като „експерт“, „ръководител на групата“, „извор на авторитет и контрол“. Той е тук в ролята на „посредник“, а учениците сами са отговорни за това какво, но и как учат. Така се увеличава и възможността учениците да се чувстват по-ангажирани и сами да допринасят за успешното протичане на часовете. Подобрява се екипния дух и се стимулира сътрудничеството между децата по време на учене. Друго предимство е, че учениците сами могат да определят нивото на трудност и то да е най-подходящото за дадената целева група. Но не само учениците – учителите също могат да извлекат полза от активното учене. При този метод за учителя остава повече време да изпълнява функциите на коуч, слушател – изобщо да е един

помагаш учител.

И тук обаче могат да възникнат затруднения. Учителите изпитват съмнения по различни въпроси. Например дали няма да изгубят контрол над класа или да не могат да изпълнят заложеното в учебния план, тъй като се изразходва много време за странични упражнения и занимания. Има съмнения и относно възможностите за екипна работа на учениците, тъй като някое дете може да има добър успех, но да не се вписва успешно в груповата работа.

b. Иновативни обучителни методи – Фази, Обучителни методи, Примери на обучителни методи

Методите за активно учене могат да бъдат обобщени в пет групи:

- I. Методи и подходи за решаване на проблеми
- II. Колективни методи и подходи
- III. Дискусии
- IV. Ролеви игри, симулации
- V. Интерактивно оценяване

I. Към първия метод спада **учене и преподаване, базирано на проучване на документи и научна литература** – нарича се още автентично проучване. Този начин на преподаване включва и други подходи, като колективно учене, дискусии и т.н.. Фокусът на задачата е върху оригиналния документ, който може да бъде в традиционна печатна форма, но и във все по-популярната днес дигитална форма в интернет. Документите могат да бъдат анализирани от различна гледна точка: за да се открият съществените факти и информация (критично мислене), за да се изясни позицията на отделните хора (емпатия) и за да се формулират идеи/концепции (анализ, синтез). Учителят подбира документите/литературата, които да бъдат прочетени в клас или в къщи. Учениците през цялото време могат да използват и да правят справка в разглежданите документи. Процесът включва няколко стъпки, напр. изследване на съдържанието и откриване на конкретни факти; независимо от разглежданата ситуация или проблем, влизането в конкретна роля; излагане пред останалите и защитаване на заетото становище; обща дискусия. За да е осезаем успеха от проведения анализ на документите, накрая презентацията трябва да завърши с конкретен резултат, извод.

II. Към колективния метод спада например **колективното рисуване** – то е един от многото методи, които стимулират колективното учене. То е метод на активно учене, който успешно може да се прилага при ученици от различни възрасти. Стимулира техническото и интелектуалното развитие, и предлага голямо разнообразие от интелектуални предизвикателства.

Рисуването е процес, при който събраната информация от различни места се „превежда“ в картината. Целите на този метод са: да се получи ново знание в резултат на съвместна работа, да се изведат и обобщат нови заключения, да се изразят нови идеи.

Учителят задава задача за рисуване, която е свързана с преди това прочетена информация. Задачата може да се отнася за ситуация, по която трябва да се изрази позиция или да се развие стратегия по въображаема бъдеща ситуация. Накрая, вместо оценка, може да се направи представяне пред групата и провеждане на кратък анализ на нарисуваното. Презентирането може да бъде направено както от авторите на картината, така и от останалите ученици, които да обяснят, как те разбират идеята на своите съученици. И за заключение е добре да се проведе групов дискусия, по време на която учениците да имат възможност да обсъдят заложената в задачата за рисуване концепция. Методът е приложим и за интерактивно оценяване на други стратегии, използвани по време на активното учене.

III. Провеждането на **дискусии** е известен метод, който стимулира активното учене. Използването на този метод се препоръчва ако цел на ученето е да се подпомогне по-трайното запомняне на информацията, да се мотивират учениците да продължат да се образоват, да се стимулират да използват знанията си в различни посоки, да се развива тяхната способност да размишляват и анализират. За да се постигнат тези цели, учителите трябва да знаят, как да прилагат алтернативни методи и стратегии. В тази връзка – важно е да се създаде подкрепяща интелектуална и емоционална среда, която да насърчава учениците да поемат риска да се „опълчат“ срещу останалите, когато искат да защитят своето различно мнение.

В своето „класическо“ значение, дискусията се разбира като групов активност – група от хора се събира, за да дискутират по тема от общ интерес. За да се получи една добра дискусия е нужна добра предварителна подготовка както от страна на учителите, така и от страна на учениците. Понякога възникват и специални поводи

и спонтанни форми на дискусия (напр. конфликтни въпроси, които могат да възникнат в клас).

10 стъпки за провеждане на успешна дискусия:

- Предложете на учениците да се подготвят за дискусия по предварително съгласувана с тях тема, като прочетат конкретен посочен от Вас текст по темата или потърсят в интернет информация. Те трябва да са готови да споделят идеи по съдържанието на темата, да предлагат решения и т.н.. Това може да стане под формата на домашна работа, или да се случи в класната стая/компютърния кабинет.
- Ако дискусията ще се провежда в класната стая, участниците в нея трябва да са седнали в кръг, учителят също трябва да е в кръга.
- Учителят обяснява / припомня правилата за предстоящата дискусия (доброволно участие, внимателно изслушване на събеседниците, учтиво отношение, задаване на въпроси и правене на уточнения, когато нещо не е ясно и т.н.).
- Избира се ученик, който да документира дискусията. За да е по-ясно, какво трябва да бъде документирано, може да се изготви чек лист, включващ следните точки: Кой бяха най-важните моменти по време на дискусията? Кой бяха аргументите „за“ и „против“? Имаше ли рискове моменти, в които дискусията можеше да поеме в грешна посока? В кои моменти беше необходима намеса на учителя? Кой бяха непредвидените ситуации по време на дискусията? и т.н.
- Някой (може и учителят) открива дискусията с кратко въведение.
- Участниците взимат думата един след друг, след като предварително са изработили план за протичане на дискусията.
- Учителят проследява дискусията и се намесва в процеса, в случай, че се получи голямо отклонение от темата, настъпи твърде дълга пауза и т.н..
- Когато стане ясно, че всички съществени аспекти по темата са засегнати, учителят прави кратко обобщение или дава думата на някои от участниците да направи заключение по дискутирания въпрос.
- Ученикът, който е проследявал дискусията, докладва за това, което е документиран. Този доклад на неутрален наблюдател представя на участниците картина за това, което се е случило и как те са се справили по време на дискусията.
- Всичко завършва с общи заключителни коментари и реакции по повод на доклада, и оценка на процеса от страна на учителя.

Към тази категория методи спадат още много и разнообразни техники като напр. концентрични кръгове, дебати „за“ и „против“, „аквариум“, световно кафене и др.. Разговорите „в аквариум“ са форма на диалог, прилагана, когато дадена тема се обсъжда сред по-голяма група от хора. Тази форма на дискусия позволява на цялата група да взема участие в разговора. В един вътрешен кръг се поставят четири или пет стола. Това е аквариумът. Останалите столове се подреждат в кръгове извън аквариума. Избират се няколко участника, които да заемат местата в аквариума, докато останалите хора се разполагат по местата във външните кръгове. При „отворен аквариум“ един от столовете в него остава празен. При „затворен аквариум“ всички места се заемат. Модераторът задава темата и участниците започват дискусии по нея. Публиката извън аквариума слуша внимателно дебата. При „отворен аквариум“ всеки един член от публиката може по всяко време да заеме празното място в аквариума и да участва в дебата. Когато това се случи, един от членовете на аквариума трябва доброволно да го напусне и да остави едно свободно място. Дискусията продължава да тече, докато през това време хора постоянно влизат или напускат аквариума. В зависимост от големината на групата, много членове на публиката могат да прекарат известно време в аквариума и да вземат участие в дискусията. Когато времето изтече, аквариумът се затваря и модераторът прави обобщение на дискусията. При „затворен аквариум“ първите участници в аквариума разговарят известно време. Когато времето им свърши, те напускат аквариума и на тяхно място застава друга група от публиката. Това продължава, докато възможно повече хора от публиката успеят да седнат в аквариума. Когато и последната група приключи, модераторът затваря аквариума и обобщава дискусията.

Друг пример към този вид методи е т.нар. „Световно кафене“ („WorldCafé“)

Методът „Световното кафене“ е прост, ефективен и гъвкав формат за организиране на дебат за по-голяма група от хора. Той може да бъде модифициран по различни начини, с цел да отговори на различни нужди. Разнообразието по отношение на контекст, цел, място и други обстоятелства може да бъде постигнато чрез изготвянето на по-специална покана, по-различно оформление, по-нестандартен избор на въпроси, но като цяло

основният модел се състои от следните пет елемента:

1. Основа: обстановката в залата трябва да е по-различна, най-често наподобяваща малко кафене – малки кръгли маси, приятни покривки, листи хартия, цветни маркери/флумастри, вазичка с цветя и др. До всяка маса трябва да има четири стола.
2. Поздрав и въвеждане: Домакинът започва със сърдечен поздрав и въвеждане относно начина на протичане на „Световното кафене“. Разяснява контекста, уточнява „етикета“, стреми се да предположи участниците и да смъкне напрежението.
3. Работа в малки групи: Процесът започва с първия 20-минутен рунд от разговори, които се провеждат в малките групи, седящи около една и съща маса. След 20 минути всеки член на групата отива на друга маса. Възможен вариант е на всяка маса да остане по един „домакин“, който да посреща следващата група и накратко да им представя, това което се е случило на масата в предния рунд разговори.
4. Въпроси: При всеки рунд разговори се поставя въпрос, свързан с дискутираната тема и целта на събитието. Могат да се използват едни и същи въпроси за няколко рунда от разговори, а е възможно и въпросите да се надграждат и да отвеждат разговора в определена посока.
5. Резултати: След отделните рундове разговори (а може и между тях), участниците се канят да споделят с цялата група изводите или новите знания, до които са достигнали по време на дискусиите. Тези резултати могат да се представят визуално посредством различни методи, най-често с графични скици, поставяни при входа или на друго видно място в залата.

IV. Ролеви игри, симулации

Симулацията предразполага ученика да играе дадена роля в една симулирана ситуация, за да придобие умения, които след това може да използва в „реалния живот“. Учениците имат възможност да вземат самостоятелни решения и да извличат поуки от успехите и неуспехите си по време на симулацията. Симулацията позволява придобиването на комплексни знания, и действия в защитена и сигурна среда. Симулациите най-често протичат в четири фази. Учителят започва урока като разяснява целта на симулацията и обяснява накратко как ще протече тя. Следва фаза 2, в която учениците получават повече информация за правилата, процесите и целта на симулацията, както и за времето, с което разполагат. По време на фаза 3, същинската симулация, учителят е само в ролята на съветник, дава обратна връзка, разяснява погрешни тълкувания и напомня за правилата. В никакъв случай обаче не казва на учениците, как да постъпват и не им оказва директна помощ при възникнало затруднение. След обсъждането на симулацията, фаза 4, се отделя време за споделяне и анализиране на преживяванията, за правене на сравнения със ситуации от реалния живот, за съотасяне на преживяното към учебния материал, залегнал в симулацията. Ролята на учителя в тази фаза е съществена, тъй като той подпомага учениците на разберат симулирания опит и да го обвържат с учебното съдържание.

V. Интерактивно оценяване

Включва един динамичен процес, базиран на изследване на три нива: гледната точка на учителя, на ученика и постиженията на ученика. Учениците получават инструменти (работни листи, въпросници и други средства за оценяване), за да споделят на учителя, кое е минало добре и кое не, и то във връзка с техните собствени постижения и с постиженията на учителя.

Кооперативно учене

• Какво е кооперативно учене

При кооперативното учене става въпрос за общи, съвместни процеси по време на обучение. Учениците учат и работят заедно в малки екипи. Кооперативното учене е форма на груповото обучение, но достига по-далеч в сравнение с него.

За успешно групово обучение в традиционния му смисъл, важна предпоставка са социалните компетенции.

При кооперативното учене социалните компетенции също са поставени на преден план. На тях им се отдава същото голямо значение, както на теоретичните знания.

При кооперативното учене социалните компетенции се възприемат като еднакво с другите по степен на важност учебно съдържание, което е много внимателно планирано и непрекъснато преподавано.

• Разлика на кооперативното учене от класическите уроци

Кооперативно учене	Традиционна групова работа
Постигната е позитивна взаимна връзка между членовете на групата.	Липсва позитивна взаимна връзка.
Всеки е съветван да носи отговорност както за своето лично научаване, така и за научаването на останалите членове на групата.	Всеки е отговорен само за себе си.
Съставът на групата е нарочно разнороден.	Съставът на групата е най-често хомогенен. Тези, които се харесват, работят заедно; по-малко харесваните остават отхвърлени.
Постоянно биват провеждани дейности, целящи сплотяване на екипа.	Липсват подобни дейности!
Отделните членове на групата заемат различни роли и си споделят задачите.	Един член на групата е най-често самопровъзгласил се ръководител на групата.
Социалните умения биват систематично преподавани, упражнявани и съзнателно доразвивани. Социалното учене е самостоятелна учебна сфера.	Социалните умения са заложили (но често биват пропускани)
Учителят наблюдава постоянно груповата работа, записва наблюденията си, дава обратна връзка за процесите в екипа, и се намесва само при необходимост.	Рядко се дава системна обратна връзка.

• Пет основни елемента

Съществуват пет основни елемента – социални умения (компетентност за екипна работа), контакт лице в лице, лично приемане на отговорност, позитивна взаимна зависимост и оценяване на груповия процес.

1. Социални умения / компетентност за екипна работа

Трябва да се стимулират способности, които подобряват комуникацията, доверието, уменията за водене на преговори и способността за намиране на решение, да се изпробват стратегии за разрешаване на конфликти.

2. Контакт лице в лице

Членовете на групата са седнали близко един до друг, така че да се виждат и чуват без проблем, по този начин се оптимизира комуникацията и работния процес.

3. Лично приемане на отговорност

Всеки член на групата се чувства отговорен както за собственото си научаване, така и за ученето на останалите членове на групата. Всички са заинтересовани, резултатите от ученето на всеки един да са максимално добри.

4. Позитивна взаимна зависимост

Всички членове на групата работят за постигането на една обща цел. Всеки отделен човек играе важна роля за постигането на тази цел.

5. Оценяване на груповия процес

Отразява се и се оценява не само резултата от работата, но и протичането на работния процес.

• Методи на кооперативно учене

Едно, две, три, четири....кой е следващият, отгатни

- На учениците се раздават номерца, напр. от едно до четири
- Задава се въпрос или се поставя конкретна задача
- Членовете на групата се размесват и работят по намирането на решение на задачата

- Когато модераторът посочи един номер от едно до четири, членът на групата с този номер дава своя отговор на задачата.

Първо сам помисли – след това с приятел сравни

- Формулирай отговор сам за себе си
- Сподели отговора със своя партньор
- Изслушай внимателно какво ще ти каже твоят партньор
- Дискутирайте двама изводите, до които сте стигнали, и накрая оформете един общ отговор.

Кръгла маса

Членовете на групата си предават последователно един на друг лист хартия и химикал. Всеки ученик записва на листа своята идея или отговор. Накрая различните отговори биват сравнявани (възможно е да се използват различен цвят химикали).

Лист хартия

- Поставя се конкретна задача
- Всеки отбор поставя голям лист хартия в средата на работната маса
- Всеки член на групата записва своята теза/отговор на белия лист пред себе си (може и с различен цвят химикали)
- Членовете на групата виждат какво мислят/отговарят техните партньори като въртят листа и четат различните мнения
- Накрая групата трябва да стигне до консенсус и да запише един общ за цялата група отговор в средата на листа.

Основни групи – експертен метод

- Всеки член на групата се определя за „експерт“ по конкретна част от разглеждания материал
- Кооперативните основни групи се срещат
- Всеки член на групата получава различна задача
- Участниците от всяка основна група, получили една и съща задача, се срещат и образуват т. нар. експертна група.
- В експертните групи членовете си обменят знания и информация по въпроса, по който те са „експерти“
- Експертите се връщат отново в основната си група и разясняват на останалите членове материята, по която те са „експерти“
- Накрая, всеки член на групата трябва да е получил нови знания по всички въпроси, за които експертите са говорили.

Вътрешен – външен кръг

- Учениците образуват един вътрешен и един външен кръг
- Всеки се нарежда до своя партньор
- Поставя се задача или проблем за решаване
- Партньорите се разменят и оформят заедно общо решение
- След определено време кръгът се премества (напр. външния кръг се премества с трима души на дясно)
- Така се образуват нови партньорства, на които се задават нови въпроси или и те дискутират въпросите на своите предшественици.

Открий този, който знае отговора

- Всеки ученик получава работен лист със записани въпроси на него
- Учениците се разхождат из стаята и се опитват да намерят съученик, който би могъл да отговори на записаните на листите им въпроси
- Когато някои даде отговор на въпрос, той веднага се подписва под него, а питащият парафразира това, което е чул
- Учениците трябва непрекъснато да разменят ролите си – веднъж да са отговарящи, веднъж-задаващи въпроси.

Равнопоставено образование (Peer education)

За да се задържат по-дълго време младите хора в системата на образованието, е важно да им се предлагат разнообразни теми, върху които да работят, и да им се представя интересна информация. Ето защо е важно да се използват разнообразни обучителни методи, но е важно също така да им се даде възможност за т. нар. равнопоставено образование.

Равнопоставеното образование (Peer education) намира приложение в работата както с ученици, така и с младежи (извън училище). Равнопоставеният подход на работа е много успешен педагогически метод, когато млади хора трябва да подхождат като експерти при разрешаването на проблем или конфликт, когато се предава нова материя или се обогатяват нечий познания по определена тема, или когато поведение или възгледи се модифицират. Младите хора трябва да учат един от друг и един с друг. Този подход е много добър, тъй като от една страна младежите, които преподават на своите връстници, затвърждават вече придобитите от тях знания, а от друга страна – младото поколение учи много по-добре, когато му преподава човек на неговата възраст, отколкото когато пред него стои възрастен.

• Дефиниция на равнопоставеното образование

Думата „peers“ означава „на една и съща възраст“, „равнопоставен“. Хората, които разпространяват знание, наричани още мултипликатори, от съответната целева група биват обучавани преди да започнат да работят с група от свои връстници. След това те предават знанията си на хора от тяхната възраст.

Под равнопоставена група („peer group“) се разбира: приятелска група от хора на една и съща възраст, група от връстници.

• Равнопоставено обучение

Работата в равнопоставени групи, съотв. равнопоставеното обучение става все по – популярно.

То спомага на младите хора за по – успешната им ориентация и заемане на стабилна позиция в живота, и предлага емоционална защитеност. В много голяма помощ е за преодоляване на чувството за самотност.

То предлага социално свободно пространство за изпробване на нови възможности на социално поведение, и позволява форми на социални активности, които извън групата биха били твърде рисковани.

То има важна функция при процеса на „отделяне“ на младите хора от родителите им, и предлага подкрепа чрез нормиращото влияние на мнозинството.

Може да помогне в процеса на откриване на идентичността, като предлага възможности за идентификация, начини на живот и утвърждаване на представата за себе си.

• Социално учене в групи от деца на една и съща възраст

Прави се разлика между „равнопоставено консултиране“ (peer counseling) – отделни мултипликатори работят с отделни адресати, „равнопоставени проекти“ (peer projects) – групи мултипликатори работят за групи адресати, и „равнопоставено обучение“ (peer education) – отделни мултипликатори работят с група адресати.

В практиката равнопоставено образование може да намери приложение в две области: при работа с ученици и при работа с младежи (извън училище). Тук също се откриват разлики. В училище младите хора нямат възможност да заемат различни роли (те са в ролята на обучаван по отношение на своите учители). При работата с младежи (извън училище) е различно. Младите хора тук могат да влизат в ролята както на участник, така и на ръководител.

Доброволно ангажираните „връстници“ в сферата на работата с младежи (извън училище) се ангажират с тази дейност за един по-дълъг период от време, те оказват постоянна подкрепа и съдействие с цел предаване на компетентности и способности, и са включени в една обширна система за консултиране и ориентиране. Освен това, в рамките на техните ангажименти се насърчава способността за самоопределение и социално съучастие на отделната личност, както и солидарността въз основа на самоопределението и самоорганизирането в сферата на работата с младежи. Най-общо, по този начин ангажираните млади хора получават подкрепа при усвояването на знания и компетенции.

Типове на учене/стратегии

• 4 типа на учене

По – надолу са разгледани четирите типа на учене, които в основата си се свързват с теорията на Фредерик Вестер. За да се обясни всъщност какво са „типове на учене“, може да се даде следния пример - трябва да се научи физическият закон „Налягането е равно на силата върху площта“. Тук трябва да бъде разбрана и обхваната

връзката между физичните величини, и законът не трябва просто да се научи наизуст.

Вестер изхожда от там, че законът може да бъде научен въз основа на четирите типа на учене.

Той различава четири типа на учене:

- тип 1 учи аудитивно (чрез слушане и говорене)
- тип 2 учи оптично/визуално (използвайки очите си, като наблюдава)
- тип 3 учи тактилно (чрез докосване и усещане)
- тип 4 учи с интелект

Както се вижда, между първите три типа на учене има разлика в каналите, по които се възприема дадена информация. Четвъртият тип не е абсолютно подходящ, това твърди Вестер.

Вестер казва: „По колкото повече различни начини е обяснена информацията и колкото повече канали за възприемане са използвани (...), толкова по-бързо се запомня даденото знание, толкова по-добре се затвърждава и разбира то, толкова повече ученици разбират учебния материал и си спомнят по-късно за него.“ Аудитивно и оптично учебния материал (в случая физическия закон) може да бъде възприет като поредица от букви и знаци (звуци) – като форма на вербално кодиране, тактилно може да бъде възприет с помощта на Брайловата азбука. Всичко е предпоставка за научаването и разбирането на информацията. Така погледнато, тип 4 е последствие на първите три типа, и е задължителен за разбирането, както и обратното – чистата информация като последователност от букви или комбинация от звукове първо трябва да намери пътя да влезе в главата.

• Стратегии за учене. Методи

1 тип: Учене посредством слушане – аудитивен тип на учене

Човекът с аудитивен стил на учене може лесно да възприема, запомня и възпроизвежда информация, която чува. Той може да проследява устни изказвания и да ги преработва. За него устните разяснения звучат хармонично и уместно.

За да разбере закона „Налягането е равно на силата върху площта“, за аудитивния тип е достатъчно устно разяснение от рода на: Ако върху даден предмет се упражнява сила във вертикална посока надолу, въпреки сравнително голямата допирателна площ на предмета, налягането върху плочата, върху която се намира предмета, няма да е много голямо. Ако използваната сила остане същата, обаче намалим допирателната площ на предмета, то налягането ще доведе до счупване на плочата.

Аудитивният тип учи най – добре, когато слуша учебния материал (напр. от учебни дискове), когато си го чете сам на глас или когато слуша някой да го разказва. Той много успешно учи текстове на изуст, като си ги повтаря високо на глас. Задачи, които се изпълняват устно, също много му допадат.

Успешна стратегия за учене, която би могла да се прилага при такива ученици, е да се стимулират да четат високо на глас учебния материал или да го преразказват на останалите.

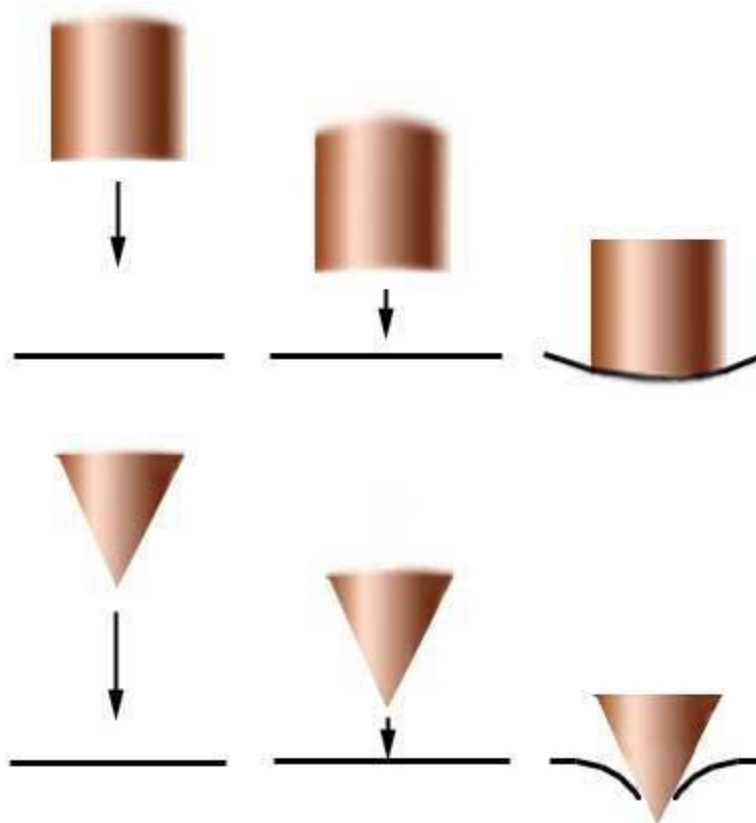
Такива ученици бързо се разсейват от странични шумове. Често не обичат да има музикален фон, когато трябва да научат нещо ново.

Подходящи методи на преподаване: използване на аудио материали, водене на разговори, изнасяне на доклади, използване на музика/песни в процеса на научаване, осигуряване на тиха работна среда (без странични шумове).

2 тип: Учене посредством наблюдаване – визуален тип на учене

Деца, с визуален стил на учене, запомнят най-добре, когато четат информацията и когато наблюдават начина на случване на нещата. Лесно запомнят ново за тях съдържание, когато то е онагледено чрез графики или картини. Когато не разберат нещо, имат нужда допълнително да го наблюдават от близо.

За да разберат по – бързо физическия закон „Налягането е равно на силата върху площта“, ще им помогнат следните илюстрации.

И обяснението: виждаме предмет, който натиска повърхността с определена сила ... намалим ли площта, с която предмета се допира до повърхността (и като използваме същата сила), тя се огъва под влиянието на образуваното налягане.

Деца с визуален стил на учене обичат да наблюдават картини, илюстрации и графики, за да разберат изучаваното съдържание. Те имат нужда от хубава заобикаляща ги среда, работят с удоволствие със стенни картинки и печатни бланки и материали. Обичат да си водят записки и запомнят добре онагледена информация. Спомнят си много добре неща, които сами са прочели или видели.

Успешна стратегия за учене, която би могла да се прилага при такива ученици, е да се използват по-често мисловни карти, картини, да се пише с цветни химикали и маркери. Много помага използването на флипчарт, а също така и гледането на учебни видеофилми и презентации. Успешен подход към такива деца е, да се стимулират да си представят наум това, което им се преподава.

Деца, с този стил на учене, лесно се разконцентрират, когато около тях цари „визуален“ хаос.

Подходящи методи на преподаване: използване на книги, скици, картини, учебни постери, видеофилми, учебни карти и т.н..

3 тип: Учене посредством водене на разговори – комуникативен тип на учене

Хората с комуникативен стил на учене запомнят най-добре, когато имат възможност да дискутират и разговарят с някого. За тях от голямо значение е да имат възможност устно да работят върху учебното съдържание и да могат да водят диалог с някого, за да разберат материала. Те трябва да изговарят новото съдържание, да го обсъждат и дискутират с някого. Важно им е по време на разговора да разберат позицията както на задаващия въпросите, така и на обясняващия.

Учениците с комуникативен стил на учене имат нужда да обсъдят новата тема със свой съученик – така те разбират по-добре материала и го запомнят за по-дълго. Физичния закон „Налягането е равно на силата върху площта“ те най-добре ще разберат по време на разговор с някой друг.

Хората с комуникативен стил на учене имат нужда да обменят информация и да водят разговори, за да учат.

Успешна стратегия за учене, която би могла да се прилага при такива ученици, е по-често да се провеждат дискусии относно новата учебна информация, да се предизвикват диспути, да се разыгрват ролеви игри, да се стимулира задаването на въпроси и разсъждаването по разглежданата тема. Много ефективно е при такива деца, да се стимулират да разказват на останалите какво са научили и да имат възможност да отговарят на

разнообразни въпроси, свързани с учебния материал.

Подходящи методи на преподаване: провеждане на диалози и дискусии, организиране на работата в отделни учебни групи, провеждане на игри за задаване и отговаряне на въпроси.

4 тип: Учене посредством движение – моторен тип на учене

Деца, с моторен стил на учене, учат най-добре, когато сами изпълняват конкретни дейности и по този начин вникват в материята. За тях е важно непосредственото участие в учебния процес. Те искат да събират личен опит посредством „учене чрез правене“.

Деца, с този стил на учене, се чувстват най-добре, когато сами изпълняват нещо, напр. чрез правенето на проби, изпълняването на конкретни роли, чрез групови активности. Добре е с такива деца да се изпълняват задачи, в които те трябва да изграждат нови неща. Когато решават математически задачи е добре да имат под ръка материали, които да броят, прибавят, изваждат и т.н., интересно им е да измерват разстояния. Те си спомнят отлично за факти и данни, които са научили посредством движение, действие или изпитване на емоции.

Физичния закон „Налягането е равно на силата върху площта“ най-добре ще бъде разбран в този случай, ако бъде онагледен посредством физичен експеримент. Децата с такъв стил на учене трябва да изпитат сами нещата.

Успешна стратегия за учене, която би могла да се прилага при такива ученици, е използването на повече движение по време на час и упражнения, изискващи физическа активност. Добре е да се използват предмети, които да онагледяват учебния материал и да могат да бъдат докосвани. Извършването на експерименти, когато учебния материал позволява това, е винаги от полза.

Подходящи методи на преподаване: използване на техники с (ритмични) движения, упражнения за поддържане, групови дейности и ролеви игри.

Критика и приложение на четирите типа на учене

Никой не учи, използвайки само едно от сетивата си. Хората са сетивни същества, които преживяват света чрез всичките си сетива. Затова е неуместно един клас да се раздели според стила на учене на децата и да им се преподава по съответния начин. Още повече, че материал като например „вързване на обувки“ дори и дете с визуална памет трябва да усвои като само изпробва новото знание, т.е. използвайки моторен тип учене.

Разглежданите четири типа на учене са само една от многото възможни перспективи. Има още много фактори, по които може да се квалифицира ученето – като напр. в зависимост от мотивация, интереси, личност на учащия – и тези фактори играят също много важна роля.

Опитвайте се, независимо от това, кой метод на преподаване вие предпочитате, да предоставяте на вашите ученици възможност да използват колкото се може повече сетива при учене. Защото, по колкото по-различен начин усвояваме учебния материал, толкова по-разнообразни са възможностите за запомняне и съхраняване на информацията. Процентът на информацията, която запомняме е толкова по-голям, колкото повече сетива използваме по време на учене:

- само посредством слушане 20 %
- само посредством наблюдаване 30 %
- посредством слушане и наблюдаване 50 %
- посредством наблюдаване, слушане и дискутиране 70 %
- посредством наблюдаване, слушане, дискутиране и самостоятелно правене 90 %

ИЗТОЧНИЦИ:

Creativity and Entrepreneurship Seeds for Social Inclusion Trainers, Guidebook for Adult Trainers
 Palmstorfer, Brigitte (2007): The Creative Mind
 Birkenbihl, Vera(2000) . ABC-Kreativ.Kreuzlingen:Ariston.
 Csikszentmihalyi, Mihaly(1987).Das Flow-Erlebnis. Stuttgart: Klett- Cotta.
 Landau, Erika (1992/2.Mut zur Begabung. Den Ideenfluss in Gang bringen.
 Reiner Czichos 1993 „Creaktivität und Chaos- Management“
 Bowkett, S., “100 Ideas for Teaching Creativity”, Continuum
 Buzan, T., “The Mind Map Book”, BBC Worldwide Publishing
 Casakin, H. P., “Metaphors in Design Problem Solving: Implications for Creativity”,
<http://www.iidesign.org/ojs/index.php/IJDesign/article/view/53/27> ;
 de Bono, E. “Os Seis Chapéus do Pensamento”, Pergaminho
 de Bono, E. “Pensamento Lateral” , Pergaminho
 James, T.; Kuhnert, J. “Out of the box”,
 (<http://searchcio.techtarget.com/definition/out-of-the-box>)
 Kriegel, J. et all, “Smart Design for Human Performance in the Office of the Future – Requirements towards
 Services and Technical Advises for Tomorrows Office Work”,
<http://www.springerlink.com/content/t73qj0mw931k3714/>
 Olson, R., “The Art of Creative Thinking”,
 (http://members.optusnet.com.au/charles57/Creative/Techniques/do_it.htm)
 Souchkov, V. V., “Power Thinking Skills For Innovative Leadership”,
<http://www.xtriz.com/ThinkigSkillsForInnovation.pdf>
 Teaching Resources for Learning Disabilities - Resources for Teaching,
http://learningdisabilities.about.com/od/instructionalmaterials/Resources_for_Teachers_and_Parents_of_SLD_Children.htm
 The Human Rights Education Handbook, “Method 1: Brainstorming”,
<http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hrhandbook/methods/1.htm>
 Toolbox, “Method 635”, <http://lltoolbox.eu/methods-and-tools/generate-concepts-and-ideas/method-635>
 Wikipedia, “6-3-5 Brainwriting”, http://en.wikipedia.org/wiki/6-3-5_Brainwriting
 Wikipedia, “Art of memory”, http://en.wikipedia.org/wiki/Art_of_memory
 Wikipedia, “Brainstorming”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Brainstorming>
 Wikipedia, “Six Thinking Hats”, (http://en.wikipedia.org/wiki/Six_Thinking_Hats)
 Bucha, A. I., “Empreendedorismo – aprender a saber ser empreendedor”, RH Publishing
 CEDEFOP, “Guiding at-risk youth through learning to work - Lessons from across
 Europe, http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/5503_en.pdf)
 European Commission, “Final Report of the Expert Group “Best Procedure” Project on
 Education and Training for Entrepreneurship”
 Legacee, “Five Types of Skills Critical for Effective Management”,
<http://www.legacee.com/Info/Skills/Management.html>)
 Liskó, I., “Vocational training and early school leavers”,
<http://econ.core.hu/file/download/greenbook/chapter4.pdf>
 Money-Zine.Com, Developing Leadership Skills,[http://www.money-zine.com/Career- Development/Leadership-Skill/Developing-Leadership-Skills/](http://www.money-zine.com/Career-Development/Leadership-Skill/Developing-Leadership-Skills/))
 NESSE, “Early School Leaving - Lessons from research for policy makers”,
<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/early-school-leaving-report>
 Portuguese Platform for Entrepreneurs www.empreender.aip.pt)
 Risk Management Training, ([http://www.siliconbeachtraining.co.uk/management- training/risk-management/](http://www.siliconbeachtraining.co.uk/management-training/risk-management/))
 Smith, J., “Behavior Management: Getting to the Bottom of Social Skills Deficits”,
<http://www.idonline.org/article/6165>
 Образователни политики за учениците в риск и за учениците с увреждане в Югоизточна Европа , ©2007,
 Организация за икономическо сътрудничество и развитие (OECD), Париж.
 Наръчник за оказване на спешна психологическа помощ, Десислава Георгиева, Елена Пенчева, Христо
 Монов, Институт по човешки фактор ООД.

Обучение и грижи в ранна детска възраст в Европа: справяне със социалните и културните неравенства, Европейска комисия

Причини за отпадане на децата от училище, Анализ на резултатите от проведено социологическо изследване, Министерство на Министерството на науката и образованието, UNICEF, Vitosha Research

Стратегия за превенция и намаляване дела на отпадащите и преждевременно напусналите образователната система (2013 – 2020)